

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Тема: ПРЕДМЕТНО-ІГРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ СЕНСОРНОГО
РОЗВИТКУ ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ**

Виконала:

Трофименко Віта Вадимівна
магістрант спеціальності
012 «Дошкільна освіта»
ОПП «Дошкільна освіта»

Науковий керівник:

асистент Арушанян О.М.

Науковий консультант:

канд. пед. наук, доцент

Гордій Ніна Миколаївна

Допущено до захисту

"24" листопада 2023 р.

Завідувач кафедри

_____ Дмитренко А.П.
(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «___» _____ 2023р.

Оцінка _____
Підписи членів ЕК:

_____
_____

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ 5-го РОКУ ЖИТТЯ.....	9
1.1. Психолого-педагогічні дослідження питання сенсорного виховання дітей дошкільного віку у предметно-ігровому середовищі.....	9
1.2. Сенсорне виховання як основа розумового розвитку дітей 5-го року життя.....	22
1.3. Моделювання предметно-ігрового середовища як засобу сенсорного виховання дітей 5-го року життя.....	34
Висновки до розділу 1.....	48
Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОГО СЕРЕДОВИЩА	
2.1. Виявлення рівня сформованості сенсорних еталонів у дітей 5-го року життя	49
2.2. Система сенсорного виховання дітей 5 року життя засобами предметно-ігрового середовища	58
2.3. Перевірка ефективності експериментальної роботи з сенсорного виховання дітей 5-го року життя	81
Висновки до розділу 2.....	86
ВИСНОВКИ.....	88
ПОРАДИ БАТЬКАМ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією із основних проблем закладу дошкільної освіти є створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психічного та духовного розвитку кожної дитини, формування її життєвих компетентностей. У зв'язку із цим, головне завдання педагога полягає у тому, аби створити умови для самостійного розвитку дитини, прояву її особистісного потенціалу.

Базовий компонент дошкільної освіти, програми «Дитина» «Я у Світі» виокремлюють сенсорний розвиток як фундаментальну основу формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку [3]. Метою дошкільного виховання згідно «Концепції дошкільного виховання в Україні» є формування основ духовної, всебічно розвинутої особистості. Згідно з державною національною програмою «Освіта» суспільне дошкільне виховання покликане продовжувати повноцінний і різнобічний розвиток дитини, метою якого є забезпечення повноцінного розвитку дитини, набуття нею життєвого досвіду, вироблення умінь і навичок, необхідних для майбутнього життя дитини. Нормативно-правові документи в галузі дошкільної освіти одним із важливих завдань освіти визначають формування у дітей цілісної наукової картини світу і сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання. Для реалізації поставленого завдання треба насамперед активізувати пізнавальну діяльність дітей 5-го року життя, формувати, удосконалювати та доповнювати їхні знання про сенсорну культуру, необхідні для повноцінної життєвої діяльності дитини. Правильне сприймання дитиною довкілля необхідне для успішного освоєння багатьох навчальних предметів під час навчання в школі. Саме від якості цього процесу залежить формування здатності вихованців до багатьох видів творчої діяльності [21].

У дошкільному віці відбувається збагачення і впорядкування чуттєвого досвіду дитини, оволодіння специфічними формами сприймання і

мислення, бурхливий розвиток уяви, формування довільної уваги і пам'яті. Пізнання дитиною навколишнього світу за допомогою відчуттів і сприймань створює необхідні передумови для виникнення складніших пізнавальних процесів (мислення, пам'ять, уява). Розвиток сенсорики – основа для удосконалення практичної діяльності дитини. Зміни в організмі дитини відбуваються не самотійно, а в результаті оволодіння ним новими діями, сприймання, спрямованими на обстеження предметів і явищ дійсності, їх різноманітних властивостей і відношень [8].

Упровадження у практику роботи ЗДО особисто-орієнтованої моделі дошкільної освіти є одним із основних завдань педагогічних працівників. Дитина із своїми уподобаннями, інтересами, здібностями, особливостями має стати головним учасником освітнього процесу. Для реалізації особистісно-орієнтованої моделі педагоги дошкільного закладу мають створити необхідні умови для розвитку дитини, тобто створити сприятливий розвивальний простір, у якому дитина активно діє, спілкується, отримує знання, розвиває свої уміння та навички. Предметно-розвивальне середовище, в якому діє дитина, має бути розвивальним, невичерпним та інформативним, здатним задовольняти потреби дитини в новизні [6, С.145].

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що сенсорний розвиток, з одного боку, є фундаментом загального розумового розвитку дитини, а з другого, має самотійне значення, оскільки повноцінне сприймання необхідне і для успішного навчання дитини у ЗДО, у школі, і для багатьох видів праці. Зі сприймання предметів і явищ оточуючого світу починається пізнання, а усі інші форми пізнання – запам'ятовування, мислення, уява – будуються на основі образів сприймання, є результатом їх переробки. Тому повноцінний розумовий розвиток неможливий без опори на чітко сформоване сприймання.

Проблема сенсорного розвитку та виховання дітей завжди була в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів. Ф. Фр'єбель, М. Монтессорі, Л. Венгер, Є. Водовозова, Є. Тихеева, М. Манасеїна,

О. Запорожець та ін. справедливо вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з основних сторін дошкільного виховання [9].

У кінці XIX – початку XX ст. проблема сенсорного розвитку та виховання привертала пильну увагу В. Бехтерева, П. Каптерєва, І. Сікорського та ін., які стверджували про те, що чим більше органів чуття включено у пізнання, тим більше ознак і властивостей виділяє дитина в досліджуваному об'єкті, явищі, а це означає, що збагачується уявлення дитини [33].

Сучасна система сенсорного виховання створена на основі наукових психологічних і фізіологічних даних про розвиток дитини. Психологічні дослідження свідчать про те, що в дошкільному віці інтенсивно розвиваються всі органи чуття. У період дошкільного дитинства сенсорна культура формується у взаємозв'язку з розвитком мовлення, мислення та інших пізнавальних процесів. Відчуття та сприймання є основою, на якій удосконалюється та формується чуттєвий досвід. Відчуття і сприймання носять не пасивний характер, це – особливі дії аналізаторів, спрямовані на обстеження предмета, його якостей і властивостей. Сучасна педагогічна наука на основі даних психології і педагогіки окреслює зміст сенсорного виховання, яке має здійснюватися за принципом формування, збагачення і поглиблення орієнтування дітей у навколишньому світі. Ознайомлення з кольором, формою, розміром предметів повинно відбуватися одночасно з удосконаленням звукового аналізу мови, формуванням музичного слуху, розвитком м'язово-суглобової чутливості тощо [22, С.271].

У закладі дошкільної освіти дитина навчається малюванню, ліпленню, конструюванню, знайомиться з явищами природи, починає засвоювати основи математики і грамоти. Оволодіння знаннями і вміннями з усіх областей вимагає постійної уваги до зовнішніх якостей предметів, їх обліку та використання. Готовність дитини до шкільного навчання в значній мірі залежить від її сенсорного розвитку. Психолого-педагогічні дослідження доводять, що значна частина труднощів, що виникають перед дітьми у ході

освітнього процесу (особливо в першому класі), зв'язана з недостатньою точністю та гнучкістю сприймання. У результаті виникають спотворення у написанні букв, у побудові малюнка, неточності у виготовленні поробок на уроках ручної праці, не завжди дитина може відтворити зразки рухів на заняттях фізичної культури. Високий рівень сенсорного розвитку має велике значення не лише для успішного навчання дитини, а й для людської діяльності в цілому, особливо для творчої [36, С.144].

Дуже важливе місце серед здібностей, що забезпечують успіх музиканта, художника, архітектора, письменника, конструктора, займають сенсорні здібності, які дозволяють з особливою глибиною, ясністю і точністю вловлювати та передавати найтонші нюанси форми, кольору, звучання та інших зовнішніх якостей предметів і явищ. А витoki сенсорних здібностей лежать у загальному рівні сенсорного розвитку, досягнутому в ранні періоди дитинства. Значення сенсорного розвитку дитини для її майбутнього життя ставить перед закладами дошкільної освіти завдання використання найбільш ефективних засобів та методів сенсорного виховання в освітньому процесі з дошкільниками [48]. Головний напрямок сенсорного виховання полягає в озброєнні дитини сенсорною культурою. Дитина в житті стикається з різноманітністю форм, кольорів та інших якостей предметів, з витворами мистецтва – музикою, живописом, скульптурою. Кожна дитина, навіть без цілеспрямованого виховання, так чи інакше сприймає все це. Але якщо засвоєння проходить стихійно, без розумного педагогічного керування дорослих, воно нерідко виявляється поверховим, неповноцінним. Ось тут на допомогу приходить сенсорне виховання – послідовне планомірне ознайомлення дитини з сенсорною культурою людства. Велике значення у сенсорному вихованні має формування у дітей уявлень про сенсорні еталони – загальноприйнятні зразки зовнішніх якостей предметів.

Зважаючи на актуальність означеної проблеми темою магістерської роботи є «Предметно-ігрове середовище як засіб сенсорного розвитку дітей 5-го року життя».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити вплив предметно-ігрового середовища на ефективність сенсорного виховання дітей 5-го року життя.

Об'єкт дослідження – сенсорне виховання дітей 5-го року.

Предмет дослідження – педагогічні умови організації предметно-ігрового середовища як засобу формування сенсорної сфери дітей 5-го року життя.

Гіпотеза дослідження: сенсорний розвиток дітей 5-го року життя буде успішним за умови:

якщо організувати багатофункціональне, динамічне, естетично-привабливе предметно-ігрове середовище;

вести систематичну, цілеспрямовану роботу з формування сенсорної сфери вихованців.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми сенсорного виховання дітей 5-го року життя.
2. Визначити компоненти, критерії та охарактеризувати рівні сформованості сенсорних уявлень у дітей 5-го року життя.
3. Розробити та апробувати систему сенсорного виховання дітей 5-го року життя засобами предметно-ігрового середовища.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов реалізації сенсорного виховання засобами предметно-ігрового середовища дітей 5-го року життя.

Теоретико-методичні засади дослідження становлять наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії і практики побудови предметно-ігрового середовища (Т. Антонова, В. Артамонова, Т. Доронова, Л. Стрелкова та ін.); Специфіки змістовного навантаження

предметно-ігрового середовища в роботі з сенсорного розвитку дітей 5-го року життя (Ю. Малюкова, Л. Олійник, Л.Сєдова та ін.)

Методи і прийоми наукового дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури, програм, навчально-методичних посібників, аналіз стану роботи в дошкільному навчальному закладі та роботи з батьками з досліджуваної проблеми;

- емпіричні: педагогічний експеримент, бесіда, з метою виявлення стану сенсорних якостей у дітей, спостереження;

- статистичні: методи математичної обробки експериментальних даних.

Практична значимість роботи: дані дослідження можна використовувати у практиці роботи закладів дошкільної освіти України.

Наукова новизна й теоретична значущість: розроблена та адаптована система сенсорного розвитку дітей 5-го року життя засобами предметно-ігрового середовища дітей дошкільного віку, її значущість та ефективність.

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів; висновків; списку використаних джерел (54 найменування), додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ 5-го РОКУ ЖИТТЯ

1.1. Психолого-педагогічні дослідження питання сенсорного виховання дітей дошкільного віку у предметно-ігровому середовищі

Сенсорне виховання – система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання, удосконалення відчуттів і сприймань. Сенсорне виховання є підставою пізнання світу, першим шаблоном якого є чуттєвий досвід. Успішність розумового, фізичного, естетичного виховання значною мірою залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто, від того, наскільки цілісно дитина чує, бачить, сприймає на дотик навколишнє. Результатом сенсорного виховання є сенсорний розвиток який в свою чергу складає основу розумового розвитку особистості [48, 258].

Сенсорне виховання має важливе значення для всебічного розвитку дитини. Вивченням цієї проблеми займалися багато видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів. О. Усова відзначала, що 9/10 всього розумового багажу дітей дошкільного віку складають результати діяльності органів чуття [33]. На дидактичну та виховну цінність сенсорного виховання вказували вітчизняні та зарубіжні педагоги: О.М. Граборов, Ж. Демор, О.В. Запорожець, Ж. Ітар, Я. Коменський Г. Костюк, М. Лісіна, Б. Менель, В. Сухомлинський та інші.

Видатні педагоги Ф. Фр'єбель, М. Монтесорі, О. Декролі, К. Ушинський, Є. Тихєєва, С. Русова, Є. Водовозова, відзначали його як одну з основних сторін дошкільного виховання.

Учені Л. Венгер, О. Запорожець, наголошували, що сенсорне виховання є одним з головних завдань виховання, напрямом, який впливає на успішність подальшої соціалізації й навчання дитини [10].

Вагомий вклад у дослідження проблеми сенсорного виховання особистості зробила італійський педагог М. Монтесорі. Саме поняття «сенсорна культура» увійшло в дошкільну педагогіку завдяки роботам цього

педагога. М. Монтесорі розглядала сенсорний розвиток як важливу складову частину і основу формування особистості: без розвинутих органів чуття не може бути інтелекту і вихованої людини. Чуттєве сприймання є основою розумового і морального життя. Метод М. Монтесорі не просто вказує дитині на якості предметів і явищ навколишнього світу, а дає можливість самостійно набувати знання і відкривати свій внутрішній світ, що значно важливіше, ніж повідомлення з боку дорослих. Система сенсорного виховання включала поняття «сенсорна культура дитини». Немає такої педагогічної системи, яка б ігнорувала роль сенсорного виховання [4]. Наприклад, М. Монтесорі вбачала у сенсорному вихованні неабиякі можливості щодо підготовки дитини до повноцінного життя у природному і соціальному середовищах. Формування повноцінної особистості, на її погляд, неможливе без належного розвитку органів чуття, оскільки чуттєве сприймання є основою розумового і морального буття. Це означає, що розвинуті органи чуття є передумовою інтелекту й вихованості особистості. Тому система сенсорного виховання має бути спрямована на формування сенсорної культури – культури сприйняття зовнішнього світу.

Дитина, яка оволоділа сенсорною культурою, не тільки звертатиме увагу, виокремлюватиме якості предметів і явищ навколишнього світу, а й самостійно набуватиме знань, відкриватиме свій внутрішній світ, що значно важливіше для неї, ніж готові повідомлення дорослих. У процесі сенсорного виховання важливо організувати, за словами М. Монтесорі, педагогічне «підготовче середовище», яке є передумовою реалізації дитиною можливостей власного розвитку через самостійну діяльність. Одним із головних чинників цього середовища є дидактичний матеріал [7]. Розроблений М. Монтесорі дидактичний матеріал зорієнтований на розвиток окремих сфер відчуттів, вироблення умінь слухати тишу і звуки, розрізняти кольори, форму, вагу тощо. Він зосереджує дитячу увагу на певній ізольованій властивості предмета (об'ємі – циліндри, куби і призми; довжині – поділені на дециметри палиці; кольорах – шматочки шовку; шумах – циліндричні коробочки з різним змістом

тощо). Цей матеріал не лише розвиває органи чуття дитини, а й спонукає до розумової дії, вчить розрізняти, впорядковувати враження, забезпечує дитині змогу повторити посильні для її віку вправи. Такі вправи з дидактичним матеріалом сприяють самовихованню, оскільки передбачають контроль можливих помилок. Вправляючись, дитина швидко починає помічати свої помилки, а намагаючись їх виправити, досягає правильного вирішення поставленого завдання, вчиться надалі уникати неправильних рішень і дій. Під час такої роботи дитина виховує в собі чіткість, акуратність і цілеспрямованість [36, 54].

Отже, безперечно значимою для організації педагогічного процесу в закладі дошкільної освіти виступає думка М. Монтесорі про реалізацію принципу систематичності. Можемо зазначити, що педагогічні погляди М. Монтесорі відіграли важливу роль у розвитку сенсорного виховання та спричинили якісні зміни в розумінні сутності даного процесу.

Важливою для нашого дослідження є теорія О. Запорожця, який орієнтує педагогів на необхідність максимального розвитку, реалізації тих властивостей і можливостей, які є специфічними для дітей дошкільного віку. На підставі багаторічних досліджень, він дійшов висновку, що процес сенсорного виховання може відбуватися неорганізовано, стихійно, і тоді він залишається малопродуктивним, а якщо ж вдається організувати його до психічних закономірностей поетапного формування сенсорних дій, то ефективність цього навчання буде значно підвищена [22].

Дитина на кожному віковому етапі виявляється найбільш чутливою до тих чи інших впливів. У зв'язку з цим кожний віковий період стає сприятливим для подальшого нервово-психічного розвитку і всебічного виховання дитини. Як зазначав професор М. Щелованов, діти раннього віку ще не зовсім готові до засвоєння сенсорних еталонів, у них ще тільки починають накопичуватись уявлення про величину, форму, колір та інші властивості предметів, тому є дуже важливим саме в дошкільному віці, коли формується наочно-образне мислення, навчити дітей сприймати всі ці властивості через

гру, ігрові ситуації, в які необхідно вносити такі цілі, завдання та вміння, які варто засвоїти дітям перед тим, як йти до школи.

Систему сенсорного виховання М. Монтесорі високо оцінила С. Русова, яка також вважала розвиток органів чуття першим кроком до самостійної свідомості дитини, доводила необхідність «якнайраніше давати раціональний розвиток чуттям». Це слід робити «постійно, щодня потроху, одночасно стежачи за усіма відчуттями, бо вони разом виявляються і не працюють нарізно, поодиноці».

Сучасна система сенсорного виховання створена на основі наукових даних про психологічний і фізіологічний розвиток дитини. Сенсорне виховання – це система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання та вдосконалення відчуттів та сприймань [18, 19].

Видатний чеський педагог, автор книги «Велика дидактика» Я. Коменський розглядав сенсорне виховання як важливий засіб формування особистості дитини. Необхідною умовою сенсорного розвитку, на його погляд, є розвиток чуттєвих основ мислення: пізнання починається з відчуття, відчуття передає пам'яті образи дійсності, яка зберігає їх протягом усього життя. Починати навчання він рекомендував не зі словесного пояснення про речі, а з реального спостереження за ними. У процесі сенсорного виховання важливу роль відіграють відчуття й уявлення, думки і слова, мова і дії.

Засновник дитячого садка Ф. Фрєобель виходив з необхідності використовувати різноманітні ігри для розвитку органів чуття дітей, ознайомлення їх із природою, життям людей, підготовки до школи. Цій меті він підпорядковував дидактичний матеріал, призначений для формування уявлень про форму, величину, просторові відношення, числа, – так звані дари, а також систему занять та ігор, спрямовану на розвиток сенсорики. Дитина, на його думку, наділена, крім основних інстинктів, інстинктом пізнавальним, дослідницьким, який є основою навчальної діяльності. У дошкільному віці розвиток прагнення до пізнання повинен реалізовуватися через безпосереднє споглядання предметів навколишнього світу [1].

Дослідниця Є. Водовозова вважала, що процес сенсорного виховання має відбуватися одночасно з розвитком вищих психічних функцій, пізнавальних процесів, з якими пов'язаний розвиток мислення, мовлення, пам'яті. Дитину слід вчити усвідомлено сприймати навколишній світ, розвивати спостережливість. «Якщо вихователь не зумів зробити цього в ту пору, коли у дитини лише починає пробуджуватися спостережливість до навколишнього, яка має таке величезне значення для психологічного життя людини, то розумові здібності дитини поступово притуплюються, і, ставши школярем, вона буде байдуже дивитися на світ» [23].

Сьогодні широко відома й активно використовується система сенсорного виховання психолога Л. Венгера. Автор виокремив та дослідив шляхи засвоєння систем сенсорних еталонів – перцептивний та інтелектуальний. Перцептивний шлях став основою розробки засобів сенсорного виховання дітей раннього й молодшого дошкільного віку, визначив зв'язок з іншими галузями дошкільної педагогіки. Л. Венгер довів, що формування еталонних уявлень відноситься до «передеталонного періоду» та відбувається до засвоєння дитиною систем сенсорних еталонів: «...формування уявлень про властивості і співвідношення об'єктів – кільце в низці сенсорного розвитку з формуванням сенсорних дій [53]. Оскільки уявлення є результатом застосування вже засвоєних стереотипних сенсорних дій, можна припустити, що відповідні умови для їхнього формування мають у всіх видах діяльності та під час рішення будь-яких задач, які містять сенсорне орієнтування». До цього припущення вчений дійшов завдяки умовиводу: шлях навчання дітей цілеспрямованому обстеженню, не може бути застосований в ранньому віці за трьома обставинами: недостатні вікові можливості, складна система сенсорних еталонів, не сформована система уявлень. Для здійснення сенсорного виховання науковець пропонує ставити перед дітьми пізнавальні задачі на сприймання предметів та їхніх властивостей. Сприймання завжди міститься в контексті більш широкої діяльності, яку вона орієнтує та регулює; відповідно і її задачі містяться в

задачах цієї останньої та часто замасковані ними. Реально перед індивідом виникає не сенсорна, а комплексна практична або пізнавальна задача, в реалізації якої поряд з сенсорними процесами повинні брати участь й інші види психічної діяльності, власне сенсорні ж задачі виступають у вигляді вимог, що ставляться до сенсорики з боку цієї комплексної задачі. Це дає підстави зробити висновок про специфіку та особливості сенсорного розвитку у дітей раннього віку.

О. Запорожець, О. Усова вказували на те, що основним у формуванні сенсорних здібностей дітей є навчання узагальненим способам обстеження предметів, перенесення засвоєних способів дій в нові умови, на нові предмети. Це дає можливість дітям самостійно орієнтуватися в різноманітних властивостях нових предметів.

Наукові дослідження вказують на те, що розвиток розрізнявальної чуттєвості до кольору у дитини в основному закінчується до 8-9 років. Отже, дошкільний вік є основним сенситивним періодом для набуття знань про колір та інші сенсорні еталони. Значення сенсорного виховання для становлення людини неоціненне, і це добре розумів В. Сухомлинський. Особливо цінним засобом сенсорного виховання є природа. На його думку, саме в природі вічне джерело дитячого розуму. Перші наукові істини дитина повинна пізнавати в природньому довкіллі, щоб джерелом думки була краса і невичерпна складність природних явищ. Природа вважається основним джерелом розвитку дитини тому, що серед природи, багатой на живі образи, легше думається, краще фантазується, швидше добираються слова з найтоншими відтінками [1]. Видатний педагог відмічає, що вивести дітей на природу та провести там урок набагато складніше, ніж провести роботу в класі, але з іншого боку й набагато ефективніше. Як відомо, набагато швидше запам'ятовується та інформація, що була засвоєна більшою кількістю органів сприйняття, і звичайно, що на природі, якщо не зможете прикувати до себе увагу учнів, матеріал запам'ятовується набагато краще, бо у процесі

сприйняття будуть працювати і зорові, і моторні, і слухові органи сприйняття, а іноді й органи сприйняття запаху.

На думку В. Сухомлинського, треба розвивати мислення дітей, укріплювати розумові сили дитини серед природи – це основна вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. От чому кожна подорож в природу – урок мислення, розвиток розуму, сенсорного сприйняття. На думку В.Сухомлинського, сенсорний розвиток виступає як формування нових, не існуючих у дитини раніше сенсорних процесів і властивостей під впливом активної педагогічної дії. Таке розуміння сенсорного розвитку дітей дозволяє визначити сенсорне виховання як цілеспрямоване вдосконалення у дітей сенсорних процесів. Педагог радив вводити дитину в навколишній світ так, щоб вона щодня відкривала в ньому щось нове, щоб кожний крок був подорожжю до витоків мислення і мови – до чудової краси природи. Він прагнув того, щоб перш ніж відкрити книгу, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найчудовішої в світі книги – книги природи. Тут, серед природи, особливо виразної, яскравою була думка про те, що вчителі мають справу з найніжнішим, найтоншим, найчуйнішим, що є в природі – з мозком дитини. В. Сухомлинський відзначав в своїх працях той факт, що даючи своїм вихованцям завдання для дослідження явищ природи, педагоги прагнули того, щоб світоглядні істини вражали дитячу уяву, дивували саме тим, що джерелом цих істин є прості речі, з якими людина стикається повсякденно.

Під впливом ідей К. Ушинського і Л. Толстого щодо важливості казки у формуванні духовного світу дитини, В. Сухомлинський звернувся до казки ще на початку своєї педагогічної діяльності. Як відомо, діти найкраще сприймають казку. Дякуючи емоційному забарвленню, що відкривається перед дитиною в казці, слово без перешкод входить в їхній духовний світ. Сухомлинський казав: «Слово, яке дитина осягнула, дякуючи казці стає магічним віконцем через яке дитина бачить світ, пізнає його, думає про нього, дивується й захоплюється ним». У казках В. Сухомлинського можна

прослідкувати кілька основних напрямів: розповіді про природу, про тварин, про людські стосунки і про високе почуття патріотизму. У нього кожний хлопчик, кожна дівчинка повинні пройти тривалу школу відчуттів і сприйняття, яка виробила б у кожного широкий діапазон відчуттів, які супроводжують процес пізнання.

Розвиток сенсорної культури дитини на думку В. Сухомлинського необхідно починати розвивати з процесу слухового й зорового сприйняття краси природи. Педагог відзначає в книзі «Серце віддаю дітям». «Якщо музика є книгою для читання на мові відчуттів, то буквар цього предмету починається із слухання музики природи, з пізнання краси звуків, які народжуються навколо нас» - писав педагог. Продовжуючи тему сенсорного виховання, В. Сухомлинський відзначав, що в тривалому періоді розвитку людського організму – велика таємниця природи. Цей період неначе сама природа відвела для розвитку, зміцнення, виховання нервової системи – півкуль головного мозку. Дитина з'являється на світ з багатьма мільярдами клітин, які тонко реагують на навколишній світ і здатних – за певних умов – виконувати розумові функції. Ці клітки складають матеріальну основу свідомості. В період дитинства нервової системи, клітки мислячої матері повинні повсякденно вправлятися в активній діяльності, і основою для цих вправ є живе сприйняття, спостереження, споглядання.

Так, О. Проскура вважає, що забезпечення засвоєння дітьми сенсорних еталонів, означає формування у них уявлень про основні різновиди властивостей предмета (його кольору, форми, величини). А засоби порівняння властивостей предметів з еталонами (зразками) – це і є засоби обстеження властивостей предметів. У системі сенсорного виховання формування різних сенсорних здібностей відбувається в процесі осмисленої практичної діяльності. На шляху формування еталонних уявлень існує ступінь неусвідомленого накопичення сенсорного досвіду, коли інформація привласнюється дитиною під час будь-якої діяльності. Маніпулювання предметами, які містять сенсорну інформацію, тобто сенсорними

матеріалами, розглянемо як наступну ступінь сформованості сенсорної сфери. Користь маніпулювання для розвитку дитини не визнавалася вченими, які наголошували на здійсненні навчання, як процесу повністю спланованого та керованого. Є. Радіна вважала маніпулювання шкідливим для розвитку дитини. У наслідок цього, в традиційній системі сенсорного виховання, як протиставлення маніпуляції, проголошувалося надання дитині (П. Гальперін) – уявлення про ситуацію та дії, які треба виконати у «готовому» вигляді.

На противагу цьому, Дж. та Е. Гібсоні вважають, що шлях спроб та помилок, яким йде дитина та робить свої власні «відкриття», дуже важливий не тільки для сенсорного, а й для загального розвитку дитини. На сучасному етапі, вітчизняні науковці визнають серйозне значення предметно-маніпулятивної діяльності для розвитку малюка. Зокрема Т. Поніманська пояснює: «Важливо розвивати предметно-маніпулятивну діяльність, через неї допомагати пізнавати світ, розвивати свідомість і самосвідомість» [48].

Особливу увагу до цієї проблеми виявляла М. Манасеїна, яка на основі новітніх досягнень медицини, фізіології, використовуючи численні праці іноземних авторів розробила оригінальну концепцію сенсорного розвитку та виховання дітей. Саме дошкільний вік є найбільш сприятливим для вдосконалення діяльності органів чуття, що забезпечують повноцінні й різнобічні уявлення про довкілля. Дитина у житті стикається з різноманітним форм, фарб та інших властивостей предметів, зокрема іграшок та предметів домашнього побуту. Вона знайомиться із творами мистецтва – музикою, живописом, скульптурою. Малюка оточує природа з її сенсорними ознаками – багатоколірністю, запахами, шумами. І, звісно, кожна дитина, навіть без цілеспрямованого виховання сприймає усе це. Але якщо засвоєння відбувається стихійно, без розумного педагогічного керівництва дорослих, воно нерідко виступає поверховим, неповноцінним. Адже відчуття й сприйняття піддаються розвитку, удосконаленню, особливо у період дошкільного дитинства, тому і приходиться на допомогу послідовне планомірне ознайомлення дитини із сенсорною культурою людства [43].

Підкреслюючи тісний взаємозв'язок сенсорного і розумового розвитку, М. Манасеїна стверджувала: чим швидше і краще навчиться дитина управляти своїми органами чуттів (зором особливо), тим швидше і якомога повніше в неї розвинеться розумовий розвиток. Навчання мисленню як основі розумового розвитку передбачає оволодіння поняттями, що у своє чергу залежить від достатньої кількості повних і чітких уявлень. Інший аспект проблеми, помічений М. Манасеїною – це зв'язок конкретних відчуттів з відповідними аналізаторами, адекватність уявлень одержуваним відчуттям і, нарешті, накопичені уявлення та поняття, як база розвитку мислення. Здивування – головна ознака того, що дитина активно сприймає навколишнє. Вона вважала, що короткозорість, хвороби очей – це наслідок не гігієнічності умов, у яких потрапляють наші діти, особливо у роки життя, коли органи дуже чутливі різним шкідливим впливам. Щодо розвитку слуху, педагог радить обережності дитину від різких, несподіваних звуків, брати до уваги здатність дітей визначати характер і джерело звуку, привчати їх впізнавати за звуком (з заплющеними очима) різні метали, скло, порцеляну, дерево; по шелесту – папір, шовк, вовняні тканини тощо. На її думку, вводячи ігрові елементи, можна навчити дитину визначати відстань до того чи іншого предмета за звуком, за голосом – впізнавати людину. Автор не забувала і виховної функції малювання, яке розвиває окомір, м'язи руки і пальців, почуття форми, кольору та привчають дитину вникати в усі подробиці, зокрема сприяють розвитку уваги та спостережливості [30].

Німецький вчений Р. Штайнер, засновник Вальдорфської педагогіки, має інший погляд на зміст та функцію предметного середовища, яке вчений називає «фізичним середовищем». Він виступає проти готових іграшок – «придуманих та сфабрикованих інтелектуальною цивілізацією». В дитячих садках Вальдорфської школи вихователі виготовляють іграшки власноруч – це шиті або плетені з ниток ляльки і тварини, здебільше без намальованих «облич». Такі іграшки не нав'язують дитині готового образу, а дозволяють творити його під час гри. Вважається, що м'які іграшки із ситцю та вовни

заспокоюють дитину, тоді як жорсткі, пластмасові породжують напруженість. Так само для будівельних ігор вальдорфці пропонують дошкільнятам дерев'яні дощечки, палички, а не кубики правильної форми чи конструктори: з готових блоків. Посуд для ляльок виготовляється з природного матеріалу – дерева або глини [40].

Французький педагог С. Френе вважав докільця дитини важливою умовою ефективною підготовки її до майбутнього самостійного життя. Цілковито сучасно звучать його слова про те, що навколишнє середовище має бути організоване так, аби спонукати дитину до виконання активних дій відповідно до її життєвого ритму, фізичних та психічних можливостей [12]. І нині в Західній Європі активно здійснюється пошук створення такого середовища, в якому передбачалися б особливості та перспективи розвитку дітей, їх диференційовані потреби. Зокрема, деякі педагогічні новації широко застосовуються у практиці дитячих садків Німеччини, де особливу увагу звертають на невербальний і образний характер педагогічних впливів. Німецькі педагоги і психологи створюють таке предметно-ігрове середовище, де активно використовується верхня частина приміщення, так званий «третій вимір». Це можуть бути антресолі, верхні галереї, східці з поручнями. Всі конструкції дерев'яні, балки та кріплення не сховані від дитячих очей, аби малята були впевнені в надійності споруди. Такі конструкції дають дошкільнятам змогу не лише отримати нову оглядовість, а й, що особливо важливо, спілкуватися з дорослими з висоти, себто, знаходячись, так би мовити, над ними, а не поруч. Діти повністю можуть реалізувати свою потребу у лазінні, стрибках, повзанні. У їхньому розпорядженні різноманітні затишні будиночки з гарним інтер'єром, де можна як усамітнитися, так і побавитися разом з друзями. Втручання дорослих при цьому зведене до мінімуму.

Цікаву концепцію розвивального середовища розробила наукова група авторів (Л. Кузьмичев, А. Грашин, Л. Майнова, Т. Кашкіна, Л. Парамонова, С. Новоселова), запропонувавши комплексний підхід до організації розвивального предметно-ігрового середовища. Враховуючи

різноманіть процесів, які відбуваються у розвивальному середовищі, їх можна виділити в окремі специфічні простори, що переплітаються та взаємодіють один з одним, складаючи єдине ціле. Зокрема, структура середовища інтелектуального розвитку і творчості складається із ігрових кімнат для кожної вікової групи, спеціалізованих приміщень для реалізації різних видів творчої діяльності (дизайн-студія, танц-клас, студія образотворчого мистецтва, театральна студія, музична зала тощо) та універсальної (для всіх вікових груп) ігрової зони [14].

Зміст розвивального предметного середовища має задовольняти всі потреби щодо розвитку дитини та становлення її творчих здібностей. Психолого-педагогічну концепцію ампліфікації (збагачення розвитку) розробив академік А. Запорожець. Суть концепції ампліфікації полягає в тому, що оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей дитини створюються не форсованим навчанням, а максимальним збагаченням змісту форм дитячої діяльності через спілкування малят між собою та з дорослими.

Отже, в історії педагогіки склалися різні системи сенсорного виховання: М. Монтесорі, Ф. Фрєобеля, Є. Тихеевої, сучасна вітчизняна система. Вони відрізняються одна від іншої психологічними підходами до природи сприйняття, його взаємозв'язку з мисленням. Залежно від рівня цього по-різному будується зміст сенсорного виховання, його методика.

Протягом дошкільного дитинства сенсорна культура формується у взаємозв'язку з розвитком мовлення і мислення, а також предметного світу, який оточує дитину, оскільки сприймання живить мислення чуттєвим матеріалом, а мислення сприяє розвитку сприймання, збагачує його. Відчуття і сприймання не є пасивними процесами. Вони розгортаються як особливі дії аналізаторів, спрямовані на обстеження предмета, його якостей і властивостей. Протягом дошкільного дитинства сенсорні процеси виокремлюються у самостійні довільні дії, на основі яких формуються способи спостереження, розглядання, пошуку. Сенсорний розвиток є процесом засвоєння соціального досвіду, оволодіння системою відповідних еталонів [26].

Отже, саме дидактичний супровід сенсорного виховання дитини здатний забезпечити активний розвиток її сенсорної культури. Саме діяльність у формі гри здатна допомогти дитині перейти від простого сприймання предметів до усвідомленого їх значення та вміння застосовувати їх у житті. Сучасна вітчизняна теорія сенсорного виховання включає в себе усе різноманіття сенсорних характеристик навколишнього світу, і навіть узагальнені способи обстеження предметів, їх якостей, властивостей, відносин, тобто, перцептивні дії, систему обстежувальних дій, систему еталонів, якими опановують діти. Тому завдання сенсорного виховання – своєчасно навчити дитину цим діям є актуальним та дієвим [2].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє дійти висновку, що найбільш ефективна реалізація сенсорного виховання дітей 5-го року життя та формування сенсорних еталонів зокрема, можлива за умови насичення предметно-ігрового та предметно-розвивального навколишнього середовища дитини, використовуючи ігрові засоби. У результаті всього вищевикладеного можна зазначити, що педагогіка дошкільного дитинства пройшла певний шлях розвитку. У нашому дослідженні зроблено спробу простежити трансформацію проблем сенсорного виховання. Основні досягнення періоду з середини XIX століття до 50-х р. XX століття можна позначити наступним положенням. Відбувалося накопичення фактів про особливості сенсорного розвитку та виховання дітей дошкільного віку, працях учених з проблем сенсорного розвитку сприйняття цілісного образу предметів та об'єктів. Це переконливо довело значення своєчасного формування активності і самосвідомості дітей у предметній діяльності. Тільки в діяльності утворюються потрібні системи зв'язків, тренуються нові властивості основних нервових процесів.

1.2. Сенсорне виховання як основа розумового розвитку дітей 5-го року життя

Сенсорне виховання – цілеспрямований педагогічний вплив, що забезпечує формування чуттєвого пізнання, удосконалення відчуттів і сприймання. Відповідно дитина повинна оволодіти загальним суспільним досвідом, який включає найраціональніші способи обстеження предметів, сенсорні еталони. За допомогою перцептивних дій дитина сприймає в предметі нові якості та властивості. Завдання сенсорного виховання – своєчасно навчити дитину означеним діям. Узагальнені способи обстеження предметів мають важливе значення для формування операцій порівняння, узагальнення, для розгортання мислительних процесів [20].

Сенсорне виховання спрямоване на формування у дитини відчуттів і сприймань, яке виконує важливу роль в розумовому вихованні, розвитку сенсорних процесів та практичній діяльності дитини .

Говорячи про місце сенсорних процесів в загальному розвитку духовності дитини, варто розглядати їх значення не тільки для засвоєння окремих знань та практичних умінь, але й для формування загальних здібностей дитини.

Якщо взяти до уваги, що більшість цих здібностей мають яскраво виражену сенсорну основу і що ця сенсорна культура формується саме в дошкільному віці, стає зрозуміло, яке важливе значення має сенсорне виховання для майбутнього розвитку дитини й для підготовки її творчої, суспільної та корисної діяльності [2].

Говорячи про те, що справжнє сенсорне виховання не повинно обмежуватись простими вправами органів сприймання, а передбачає засвоєння дитиною суспільного сенсорного досвіду, необхідно підкреслити, що хоч це виховання повинно носити в дошкільному віці суто емпіричний характер і формується на основі предметних безпосередньо сприйнятливих дидактичних матеріалів, однак в процесі сенсорного виховання дитина

повинна засвоїти не тільки окремі елементи тієї чи іншої системи сенсорних еталонів, але й деякі найпростіші відношення, що існують між ними.

Основою розумового виховання є сенсорне виховання, яке забезпечує розвиток і збагачення чуттєвого досвіду дитини, формує його уявлення про властивості і якості предметів «здатність відчуття». Сенсорне виховання спрямоване на те, щоб навчити дітей точно, повно і розчленоване сприймати предмети, їх різноманітні властивості і відносини (колір, форму, величину, розташування в просторі, висоту звуків тощо). Психологічні дослідження показують, що без такого навчання сприйняття дітей довго залишається поверховим, уривчастим і не створює необхідної основи для загального розумового розвитку, оволодіння різними видами діяльності (малюванням, конструюванням та ін), повноцінного засвоєння знань і навичок в початкових класах школи [2, 8, 9, 22].

Сенсорне виховання на заняттях є основою організації чуттєвого досвіду дітей. Саме на заняттях створюються всі умови для планомірного керівництва формуванням відчуттів, сприймань і уявлень дітей. Навчаючи дітей сприйняттю різних предметів і явищ, необхідно чітко пояснювати дітям сенс їх дій. Цей сенс стає особливо зрозумілим дітям, якщо вони потім використовують свої уявлення в практичній діяльності; в цьому випадку сприйняття дітей робиться більш усвідомленим і цілеспрямованим: адже якщо погано розглянеш предмет, то потім важко зобразити його або сконструювати.

У процесі відтворення предмета перевіряються і уточнюються вже сформовані уявлення дітей. У зв'язку з цим основне завдання сенсорного виховання полягає в тому, щоб сформувати у дітей такі вміння сприймати і представляти предмети і явища, які сприяли б вдосконаленню процесів малювання, конструювання, звукового аналізу слів, праці в природі [64, 80].

Можна виділити основні завдання в сенсорному вихованні дітей від народження до 6 років. На першому році життя це збагачення дитини враженнями. Слід створити для малюка умови, щоб він міг за рухомими яскравими іграшками, хапати предмети різної форми і величини. На другому -

третьому році життя діти повинні навчитися виділяти колір, форму і величину як особливі ознаки предметів, накопичувати уявлення про основні різновиди кольору і форми і про відношення між двома предметами за величиною. Починаючи з четвертого року життя у дітей формують сенсорні еталони: стійкі, закріплені в мові уявлення про квіти, геометричні фігури та відносинах за величиною між кількома предметами. Пізніше слід знайомити з відтінками кольору.

Дидактичні ігри та вправи з сенсорному вихованню для дітей 3-5 років згруповані по віковим групам, а для кожної групи - за видами зовнішніх властивостей предметів, з якими працюють діти (Форма, величина, колір, поєднання різних властивостей.) Рекомендована послідовність і їх використання зазначена в спеціальному переліку. Однак ця послідовність не є обов'язковою. Вихователь повинен творчо підходити до використання пропонованих дидактичних ігор та вправ, пов'язуючи їх з із загальною системою сенсорного виховання. Важливо тільки перемижувати завдання, передбачають роботу з різними властивостями предметів. В іншому випадку існує небезпека фіксувати увагу дітей на виділенні однієї з властивостей на шкоду один одного.

Таким чином, сенсорне виховання повинно здійснюватися в нерозривному зв'язку з різноманітною діяльністю. У дітей 5-го року життя, нове в змісті й методах сенсорного виховання проявляється поступово. В даній віковій групі дидактичні ігри повинні сприяти чуттєвим враженням дитини про знайомі і нові предмети, що мають більш складнішу форму та будову, різноманітні відношення до кольору, форми, величини предметів та положення в просторі. Сприймання конкретних властивостей цих предметів, діти повинні вміти їх порівнювати, розрізняти, називати, підбирати за загальними властивостями [32].

Особлива роль у сенсорному вихованні дітей належить природі. Пізнання природного оточення спочатку здійснюється чуттєвим шляхом, за допомогою зору, слуху, нюху. Чим більше органів чуття задіяно у пізнанні,

тим більше ознак і властивостей виділяє дитина в досліджуваному об'єкті, явищі, а це означає, що збагачується уявлення дитини. На основі таких уявлень виникають мислительні процеси, уява, формуються естетичні відчуття [52]. Як і в молодших групах робота по організації сенсорної культури є основною.

Разом з тим поступово зростає роль дидактичних ігор у формуванні деяких уявлень, доступних знань про еталони. Крім наявних у дітей 5-го року життя уявлень про плоскі та об'ємні фігури, потрібно дати знання про овал і прямокутник. Уявлення про основні кольори спектра дітей 5-го року життя доповнюється про світлі й темні відтінки (темно-червоний, світло-жовтий). До понять «більший» - «менший» додаються «найменший», «найбільший», «ще менший», «ще більший». В даній групі можна організовувати ігри, в основі яких лежить дія по слову, що мають уявлення, а не тільки безпосереднє сприйняття [50].

Разом з удосконаленням ігрової діяльності дитини ускладнюється характер дії та правила гри. Ігрові дії включають більш складні ігрові елементи, частіше всього з'являються ролі, елементи змагань. Ускладнюються і правила гри, коли вихователь уже не контролює гру, а коли діти можуть самі контролювати свою діяльність, вміють домовлятися про свої дії з діями партнерів по грі.

Сенсорні еталони – це узагальнені сенсорні знання, сенсорний досвід, що накопичений людством за всю історію його розвитку. Кожний сенсорний еталон має своє словесне позначення: міра ваги, міра довжини, кольоровий спектр, розташування нот на нотному стані, плоскі та об'ємні геометричні фігури та ін. Засвоєння сенсорних еталонів – тривалий і складний процес, що проходить передусім у дошкільному дитинстві [41].

Засвоїти сенсорний еталон – це зовсім не означає навчитися правильно називати ту чи іншу властивість. Необхідно мати чіткі уявлення про різновиди кожного властивості і, головне, вміти користуватися такими уявленнями для аналізу і виділення властивостей самих різних предметів в

самих різних ситуаціях. Інакше кажучи, засвоєння сенсорних еталонів – це використання їх в якості «одиниць виміру» при оцінці властивостей речовин.

Вітчизняна система сенсорного виховання будується на визнанні необхідності розвивати сприймання дитини в процесі змістовної діяльності не тільки на заняттях, а й у повсякденному житті. Для сенсорного розвитку дитини використовують такі види діяльності: ігрова, трудова, конструктивна, образотворча. В кожному з них своя сенсорна основа. Удосконалення будь-якої діяльності залежить від рівня сенсорного розвитку дитини.

У розвитку чуттєвого пізнання велика роль належить мові: слово допомагає позначити нову ознаку. Словесне визначення ознак і властивостей предметів сприяє осмисленому їх сприйняттю, чіткому розрізненню. Зміст сенсорного виховання включає широкий об'єм ознак і властивостей предметів, які дитина повинна осягнути в дошкільному дитинстві: знайомство з кольором, величиною, формою, смаком, запахом, фактурою, масою, звучанням предметів навколишнього світу, орієнтування в просторі, а також орієнтування у часі, розвиток мовного і музичного слуху [49].

Методика сенсорного виховання передбачає навчання дітей обстеженню предметів, формування уявлень про сенсорні еталони. Навчання обстеженню проводиться як спеціально організоване сприйняття предмета з метою виявлення тих його властивостей, про які треба знати, щоб успішно справитись з наступною діяльністю. Предмет обстежується по-різному, залежно від мети обстеження і обстежувальних якостей.

Сучасна методика сенсорного виховання спрямована передусім на формування пізнавальної активності дитини. Для цього вона повинна володіти процедурою обстеження залежно від його мети. Перед конструюванням, наприклад, головну увагу звертають на будову, основні вузли кріплень, розглядають предмет з різних боків для визначення його форми. Перед малюванням увагу дітей зосереджують на контурі предмета. Для цього вихователь пропонує обвести пальцем або долонею його зовнішню частину,

рухом руки у повітрі відтворити його форму. Характер обстеження предметів залежить від наступної продуктивної діяльності дітей [28].

Етапи узагальненого обстеження предмета:

а) сприймання цілісного предмета, створення загального враження про нього;

б) виокремлення основних частин предмета, визначення їх властивостей;

в) визначення просторового розміщення одних частин відносно інших (вище, нижче, ліворуч, праворуч);

г) виокремлення дрібніших частин предмета і з'ясування їх просторового розміщення щодо основних;

г) повторне цілісне сприймання предмета, закріплення враження.

Для обстеження під час праці на природі важливо, щоб діти вміли відрізнити суху землю від вологої, розпушену від твердої, культурну рослину від дикоростучої. Для цього їм потрібні уявлення про характерні властивості ґрунту (колір, консистенція, вологість) і рослин (ознаки стебел і листків).

Отже, способи обстеження, які застосовуються у сенсорному вихованні залежать від характерних властивостей предметів (колір, форма, звук, запах тощо) і його мети. Спрямовані вони на організацію пізнавальних дій дитини, формування її розумової активності.

У закладі дошкільної освіти сенсорне виховання здійснюється на заняттях і у повсякденному житті, під час різноманітної діяльності дітей на основі взаємодії з предметно-ігровим середовищем. Усі його форми спрямовані на створення у дітей багатого чуттєвого досвіду, здатності орієнтуватися в різноманітних властивостях предметів, на виховання культури сприймання, уважності, здатності реагувати на безпосередній вплив явищ дійсності [15].

Програмні вимоги щодо сенсорного виховання дітей 5-го року визначають наступні завдання:

- навчати виділяти властивості предметів, пов'язаних із величиною та кількістю;
- установлення умовного зв'язку між об'єктом і його позначенням;
- формувати повноцінне орієнтування – розуміння й використання різних просторових ситуацій;
- навчати впізнаванню предметів різного матеріалу (папір, картон, скло, метал, гума, шкіра, тканина, пластмаса тощо), засвоєння їхніх відмінних ознак (розмокає, б'ється, рветься, горить, міцний, ламкий тощо).
- формувати уявлення про те, що будова предмета, матеріалу, вибір способів для його виготовлення обумовлені його призначенням;
- навчити складати найпростіші описові розповіді про предмети, відображаючи знання про їхнє призначення та всі відомі якості й властивості як самого предмета, так і матеріалу, із якого він зроблений [30].

Зміни в соціальній та економічній сферах, переорієнтація в житті суспільства започатковують новий етап й у сфері дошкільного виховання. Водночас накопичений досвід досліджень та методичних рекомендацій значною мірою розпорошений. Постає потреба узагальнити досягнення науковців і практиків у ділянці сенсорного виховання, систематизувати рекомендації з удосконалення виховання дітей дошкільного віку, щоб визначити ефективні форми та методи їх застосування на практиці. Повніше напрямом цієї роботи розкритий у логіко-математичному розвитку дошкільника, де більш докладно розкривається зміст сенсорного розвитку дітей. Сенсорно компетентною дитиною слід уважати дитину, яка відповідає вимогам життя, має та вільно застосовує набуті сенсорні знання, проявляє своє Я при розв'язанні завдань, володіє різними способами пізнання світу й отримує задоволення від його пізнання. Питанню сенсорного розвитку досить велику увагу приділяє Програма розвитку, навчання та виховання дітей «Дитина в дошкільні роки», розроблена запорізькими науковцями. Сенсорний розвиток та формування чуттєвого досвіду в цій програмі виділено в окремий напрямок роботи за окремою віковою групою.

Не оминає це питання й Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Вона визначає як особливий напрямок роботи сенсорний розвиток дітей 5-го та 6-го року життя, вдосконалення їхніх пізнавальних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, уяви, наочно-дійового мислення. Ознайомлення з формою, величиною, кольором, масою предметів, їхнім розташуванням у просторі, динамічними властивостями повинно відбуватись у ході спільного спостереження за об'єктами природи, рукотворними предметами, людьми, які їх оточують, та за їхньою працею. Дорослий має запропонувати дитині вдивитися, доторкнутися до доступного, що сприяє виникненню поряд із наочно-дійовим мисленням елементів наочно-образного, мовленнєвого мислення – розуміння й позначення словом назв, властивостей, якостей об'єктів та предметів довкілля. Її різноманітна діяльність (спілкування, гра, малювання, ліплення, конструювання тощо) уможливорює тоншу диференціацію окремих ознак та властивостей предметів [34]. Процес сприймання стає самостійним, цілеспрямованим, має свої завдання й способи дії. Удосконалюється фонематичний слух дитини, вона краще розрізняє кольори та їх відтінки, гострішим стає її зір. Зорове сприймання стає основним процесом пізнання предметів, явищ природи, людей, малюк охоче й подовгу розглядає предмети та об'єкти, які його оточують. Життєві враження дитини про довкілля збагачуються за допомогою тактильних, нюхових, смакових відчуттів, завдяки чому формуються точніші образи природи, предметного світу, людей. Зважаючи на це, перед педагогами постають такі завдання: сприяти розвитку пізнавальної активності дитини в різних сферах життєдіяльності; вчити засобів обстеження предметів, об'єктів, людей, порівнювати їх між собою; дати дітям знання про сенсорні еталони та вправляти дітей у їх використанні; вчити застосовувати отримані сенсорні знання в усіх сферах життєдіяльності.

У базовій програмі розвитку дитини «Я у Світі» наявна освітня лінія "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі", яка передбачає сформованість доступних для дитини дошкільного віку уявлень, що

відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів довколишнього світу. Показником сформованості цих уявлень є здатність дитини застосовувати отримані знання у практичній діяльності (ігровій, трудовій, сенсорно-пізнавальній тощо), оволодіння способами пізнання дійсності, розвиток у неї наочно-дієвого, наочно-образного, словесно-логічного мислення. Сенсорно-пізнавальна освітня лінія спрямована на інтеграцію змісту дошкільної освіти, формування у дітей пошуково-дослідницьких умінь, елементарних математичних уявлень, цілісної картини світу, компетентної поведінки в різних життєвих ситуаціях. Знає назву сенсорних еталонів: колір, форма, величина (їх види, ознаки, властивості); користується словами, що їх характеризують (кольори та їх відтінки; форми — об'ємні, площинні: циліндр, куб, прямокутник, трикутник тощо); визначає форму предметів за допомогою геометричної фігури як еталону. Вміє порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, виділяти в них схожі та відмінні ознаки. Розрізняє і називає властивості і якості предметів (гладкий, шорсткий, м'який, металевий, дерев'яний, скляний, бавовняний тощо). Класифікує предмети та їх сукупності за кількісними та якісними ознаками; оперує множинами (посуд, одяг, тварини тощо); упорядковує об'єкти в напрямку зростання чи зменшення певної ознаки та за їх розміщенням.

Згідно програми діти повинні орієнтуватися у просторі на основі їхнього безпосереднього сприйняття та словесного позначення просторових категорій (місцеположення, віддаленість); визначати своє місцезнаходження відносно об'єктів, що її оточують, розташування предметів і об'єктів у просторі (близько, далеко, ліворуч, праворуч, всередині, під, над, біля, зверху, знизу, назад, вперед). Орієнтується на площині аркуша паперу, книги; вміє складати орнаменти, малюнки з використанням геометричних фігур, різних за величиною, формою, кольором.

Розуміє властивості часу, володіє часовими поняттями (на світанку, в сутінках, о півдні, о півночі, доба, тиждень, місяць, рік). Має уявлення про причинно-часові залежності ритмічних природних явищ: тривалість секунди,

хвилини, години. Спромагається визначити час за допомогою годинника, знає, що година складається із хвилин, оцінює часові інтервали. Називає порядок та пояснює послідовність пір року, днів тижня, частин доби; встановлює причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами в природному та соціальному довкіллі [34].

Виявляє пізнавальну активність, спостережливість, винахідливість у довкіллі; вирізняється позитивною пізнавальною мотивацією; моделює, експериментує в довкіллі за допомогою вихователя і самостійно, використовуючи умовно-символічні зображення, схеми. Орієнтується в сенсорних еталонах (колір, форма, величина), їх видах, ознаках, властивостях; у часі і просторі; оволодіває прийомами узагальнення, класифікації, порівняння і зіставлення.

Уміє виділяти в предметах, об'єктах окремі частини, поділяє ціле на окремі частини, за частинами визначає ціле. Здійснює найпростіші усні обчислення на додавання та віднімання. Розв'язує елементарні математичні задачі; складає задачі-драматизації (про себе, свою сім'ю, найближче природне і предметне оточення) та задачі-ілюстрації (відтворюють знання дітей про довкілля, їхнє життя), пропонує власний спосіб їх розв'язання.

Методика реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» приділяє велику увагу креативності. Зокрема в розділі, присвяченому розгляду цього питання, зазначено, що саме включення індивідуального досвіду дошкільника в процес пізнання робить його власне розвивальним, сприятливим для розкриття внутрішніх сутнісних сил. Окрім того, вказано на те, що творча активність дошкільника має два тісно пов'язаних між собою, проте не тотожних джерела: навчально-виховні впливи людей, які його оточують, та особистий досвід самої дитини, котрий включає досвід її індивідуального пізнання та взаємодії зі світом.

На сучасному етапі найбільш популярною є програма дитячого садка «Дитина», в якій передбачено всі навчально-виховні та розвивальні завдання в дитячому садку. За даною програмою працювати в дошкільному закладі добре

та легко. Метою програми «Дитина», є створення у сім'ї й дошкільному навчальному закладі умов для зростання активної, життєрадісної дитини, творчої особистості, яка любить і шанує батьків, рідних, пісню, рідну мову, змалечку прилучається до звичаїв і традицій свого народу, основних морально-етичних та естетичних цінностей, національної та світової культури, вчитися поважати інші народи. Програма дає можливість кожному педагогічному колективу виробити свою власну позицію, відповідно опрацьовуючи, поглиблюючи той чи інший розділ.

Програма «Дитина» має підрозділ «Граючись, зростаємо», в якому рекомендуються ігри різних видів з ускладненням для кожної вікової групи.

Як зазначено в програмі, у віці від 4 до 5 років триває засвоєння дітьми загальноприйнятих сенсорних еталонів, оволодіння способами їх використання та вдосконалення обстеження предметів. До 5 років діти, як правило, вже добре володіють уявленнями про основні кольори, орієнтуються у геометричних формах і відношеннях величин. Дитина вже може довільно спостерігати, розглядати й шукати предмети в навколишньому просторі. При обстеженні нескладних предметів дошкільник здатен дотримуватися певної послідовності: виділяти основні частини, визначати колір, форму та величину, а потім - додаткові частини. Сприймання в цьому віці поступово стає осмисленим, цілеспрямованим. У середньому дошкільному віці зв'язок мислення та дій зберігається, але вже не є таким безпосереднім, як раніше. У багатьох випадках не потрібно практичного маніпулювання з об'єктом, але у всіх випадках дитині необхідно чітко сприймати й наочно представляти цей об'єкт. За даним розділом діти повинні привчитися до спільних дій, помічати та розуміти один одного творчо себе проявляти; окремо розглядаються ігри дидактичного спрямування: через них під керівництвом педагога, дошкільнята оволодівають математичним змістом, закріплюють знання про навколишній світ, вправляються у рухах, тощо.

Згідно діючої програми «Дитина», зазначені такі завдання для дітей 5-го року життя:

Сенсорні еталони. Збагачувати уявлення дітей про кольори: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний. Вправляти у змішуванні білого та основних кольорів для отримання відтінку основного кольору, називати відтінок від найтемнішого до найсвітлішого. Формувати вміння розрізняти звуки та запахи у навколишньому світі. Вправляти у розрізненні предметів за кольором, формою, величиною та її параметрами (довжина, висота, ширина, товщина). Продовжувати вчити орієнтуватися у частинах доби (ранок, день, вечір, ніч), порах року, визначенні подій у часі — спочатку, потім, пізніше. Продовжувати вчити порівнювати, групувати та упорядковувати предмети, іграшки, картинки за кольором, формою, кількістю, силою звуку, часом тощо.

Ознайомлення з величиною предметів. Продовжувати вчити порівнювати предмети за величиною та її параметрами: довжиною (*довгий- короткий*), висотою (*високий-низький*), товщиною (*товстий-тонкий*), шириною (*широкий-вузький*). Вправляти в упорядкуванні предметів та умінні позначати словами параметри упорядкованих предметів: *довгий-довший-ще довший-найдовший*. Вчити використовувати умовну міру для порівняння предметів. Сприяти розумінню відносності результату, отриманого за допомогою умовної міри: чим менша умовна міра, тим більший результат; чим більша умовна міра, тим результат менший. Ознайомити з народними умовними мірами (*крок і п'ядь*).

Ознайомлення з формою предметів. Ознайомити дітей з трикутником та чотирикутником. Вчити обстежувати геометричні фігури та визначати сторони, кути, вершини. Продовжувати вчити визначати та порівнювати кількість сторін, кутів, вершин у знайомих геометричних фігурах. Вправляти у розрізненні геометричних фігур (*круг, квадрат, трикутник, чотирикутник*) зі словесним поясненням їхніх характеристик (колір, величина). Вправляти у визначенні форми реальних предметів на основі зіставлення з геометричними фігурами: *книга чотирикутної форми, підставка трикутної форми, блок нот квадратної форми*.

Орієнтування у просторі. Продовжувати формувати вміння орієнтуватися у просторі, позначаючи місцезнаходження своє, предметів та речей словами: *над, під, на, за, поруч, високо, низько.* Формувати розуміння понять *між, посередині, біля, поза.* Вправляти у визначенні напрямків: *вперед-назад, вгору-вниз, зліва направо, справа наліво.*

Орієнтування у часі. Продовжувати формувати уявлення про частини доби (ранок, день, вечір, ніч), часові відношення (*тепер-пізніше, спочатку-потім, учора-завтра*), засвоювати відношення *швидше-повільніше.* Продовжувати вчити розрізняти пори року за їх характерними ознаками.

Сенсорне виховання має велике значення для розвитку особистості дитини, її розумового розвитку та розвитку всіх пізнавальних психічних процесів. Для того, аби правильно розвинути всі відчуття й сприймання дитини, збільшити її чуттєвий досвід, потрібно доцільно організувати предметно-ігрове середовище, яке б відповідало віку та індивідуальним можливостям кожної дитини. Таким чином, основна увага в сенсорному вихованні дітей 5-го року життя повинна бути спрямована на сприйняття форми, розміру й кольору, адже саме ці властивості мають головне значення для формування наочних уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності.

Таким чином, формування індивідуального досвіду неможливе без процесу пізнання світу, його сенсорних властивостей. А без індивідуального досвіду не можна сформувати творчу особистість. Поповнення методичної бази впровадження сенсорного розвитку продовжується, оновлюється та потребує креативного підходу від педагогів і батьків до розв'язання завдань сенсорного розвитку дитини дошкільного віку.

1.3. Моделювання предметно-ігрового середовища як засобу сенсорного виховання дітей 5-го року життя

Дитина в житті зустрічається з різноманітним форм, барв та інших властивостей об'єктів, зокрема іграшок і предметів домашнього побуту. Вона

знайомиться із творами мистецтва: музикою, живописом, скульптурою. Малюка оточує природа з усіма сенсорними ознаками: багатоколірністю, запахами, шумами. Для розвитку сенсорних еталонів дуже важливо, щоб діти не тільки отримували відомості про те, що для чого вживається, що як називається, але й поглиблювали сприйняття цих предметів: випробовували різні відчуття від дотику до них, від дії з ними. Саме на це слід звертати особливу увагу, даючи дітям відповідні завдання: переносючи предмети, відчутти міру їх тяжкості; беручи в руки, відчутти і визначити якість поверхні, температуру. Усі дії такого роду збагачують сенсорний досвід дітей, розвивають здатність орієнтування у навколишньому світі [17].

Предметно-ігрове середовище – комплекс просторових умов і способів їх організації та використання, що передбачає наповненням ігровим обладнанням, іграшками, сенсорним, будівельним матеріалом задля задоволення ігрових, соціальних та комунікативних потреб дитини. Це майданчик для формування вмінь встановлювати і підтримувати міжособистісні контакти з іншими дітьми, обирати відповідні способи спілкування, розв’язувати конфліктні ситуації. Це простір, у якому дитина має навчитися досягати взаєморозуміння – спільного бачення ігрових, комунікативних завдань, конкретної ситуації взаємодії, доходити згоди в цілях та намірах, координувати й узгоджувати свої дії з іншими учасниками колективної діяльності.

Сучасне предметно-ігрове середовище вікової групи може охоплювати кілька осередків, і таке структурування має давню традицію. Зазначимо, що для позначення цих осередків у попередні роки використовували інші терміни, як от «куточок», «зона». Як бачимо, ці назви не вказували на те, що тут планується організація різноманітної дитячої діяльності. У інструктивно-методичних використовується термін «осередок», який тлумачиться словниками української мови як місце зосередження, зародження або виникнення чого-небудь, як центру. Наголосимо, що зміст закріплений за цим словом, узгоджується з діяльнісним підходом, який

широко запроваджується в дошкільній освіті та, що важливо, відповідає структуруванню середовища за принципом розгортання різних видів дитячої активності. Найбільш точними і прийнятними для структурування простору групи є терміни «центр активності» та «центр діяльності». Ці назви прямо вказують, що саме тут відбуватиметься активна, рухлива, динамічна взаємодія між дітьми, і відведений для неї простір має забезпечити її перебіг без будь-яких обмежень.

Принципи організації предметно-ігрового середовища:

- принцип поліфункціональності. Меблі, обладнання, предмети, іграшки можна використовувати для різних цілей.
- принцип трансформації. Діапазон змін в осередку чи середовищі може коливатися від швидкого перефорування до суттєвого перетворення.
- принцип змістової насиченості. Різноманітність в оснащенні простору за видами й тематикою ігор, матеріалів.
- принцип варіативності. Передбачає можливість вільного і повноцінного вибору різних за змістом і видами ігор, матеріалів.
- принцип універсальності. Забезпечення універсального дизайну в ЗДО, який спрямовує педагогів на створення освітнього середовища.

Спільна діяльність обов'язково має передбачати реорганізацію групового приміщення, оскільки саме така зміна здатна внести нову енергетику, дати нове відчуття простору групи. Пропонується планувати, тобто проектувати предметно-ігрове середовище групової кімнати:

I етап – створення графічної схеми-моделі. Йдеться про умовне накладання графічної моделі групової кімнати з осередками, що мають бути обласшовані в ній. Для повного занурення дітей в ігрову діяльність бажаним є затишний, відмежований від іншого простору і осередків, але водночас вільний, не зменшений через зберігання матеріалів та інвентарю простір з розрахунку 2,5м.кв. на дитину. Слід врахувати, що осередки предметно-ігрового середовища для сюжетно-рольових, конструкторсько-будівельних, театралізованих ігор мають бути найпросторіші.

Отже, I етап – технічний, проектування передбачає визначення в плані групової кімнати конкретного фізичного простору, в якому будуть організовані осередки у формі схем-моделей.

II етап – розроблення концепції. На цьому етапі визначається теоретичні положення, які будуть реалізовані в процесі практичної реалізації проекту.

III етап – деталізація освітньої діяльності. Розписуємо діяльність, пов'язану з організацією, наповненням, функціонуванням осередків [24].

Середовище повинно бути навчальним. Пряме навчання не завжди веде до усвідомлення досліджуваного змісту і можливості його використання. А дитяче експериментування – один із найважливіших аспектів розвитку особистості. Ця діяльність не задається дитині дорослими задалегідь, а будується самою дитиною по мірі отримання нових відомостей про об'єкт. Для розгортання цієї діяльності необхідні матеріали: вода, пісок, каміння, мірні стаканчики, губки, формочки, совочки трубочки. Бажано в групі організувати центр води і піску, де малюки можуть із задоволенням проводити експерименти: лити воду, проціджувати, переливати через трубочки, пересипати пісок через ситечко. Діти можуть вивчати властивості води, піску, каменів, грати з ними, виявляти творчі якості, розвивати увагу, сенсорні здібності, а також дрібну моторику [25].

Навколишня дійсність пізнається через аналізатори. Аналізаторна система інтенсивно розвивається в дошкільному віці, особливо від 2 до 5 років. Необхідно забезпечувати діяльність дітей, що вдосконалює їхні аналізатори.

Зовнішні якості й властивості предметів навколишнього світу надзвичайно різноманітні. Кожний сенсорний еталон має своє словесне позначення міри ваги, міри довжини, колірний спектр, розташування нот на нотному стані, площинні й об'ємні геометричні фігури та ін. Опанувавши ці еталони, діти будуть співвідносити з ними будь-яку якість, яку вони сприйняли, давати їй визначення. Завдяки цим «одиницям виміру» дитина повніше й глибше пізнає різні властивості конкретних предметів, сприйняття набуває цілеспрямованого і організованого характеру [27].

Традиційно ознайомлення дітей з властивостями предметів передбачає виділення форми, величини, кольору як особливих властивостей предметів, без яких не можуть бути сформовані повноцінні уявлення.

У дошкільному віці відбувається знайомство з основними еталонами форми (коло, овал, квадрат, прямокутник, трикутник, багатокутник), величини (довгий - короткий, високий - низький, товстий - тонкий), кольори (основні кольори спектра, білий, чорний) в процесі практичної та ігрової діяльності. Виділення названих властивостей на початковому етапі знайомства, коли діти ще не володіють загальноприйнятими еталонними уявленнями, йде за допомогою співвіднесення предметів між собою. На більш високому рівні розвитку розпізнавання форми, величини, кольору досягається в процесі співвіднесення властивостей предметів з засвоєними еталонами [38].

Форма визначається як зовнішній обрис, зовнішній вигляд предмета. Сприйняттю форми незалежно від положення фігури в просторі, її кольору і величини сприяє оволодіння практичними діями накладання фігур, прикладання, обведення по контуру, обмацування, зіставлення елементів фігур. Надалі діти здатні впізнавати форму предметів у зоровому, уявному плані завдяки поєднанню зовнішніх і внутрішніх перцептивних дій. Ознайомлення зі складними формами відбувається шляхом виділення знайомих ознак або деталей. Дані вміння формуються в іграх і вправах на угруповання предметів за формою, на впізнавання знайомих форм на малюнку, на визначення форми предметів, розташованих у різних ракурсах. Величина розглядається як розмір, обсяг, протяжність предмета, т. д. це ті параметри, які можна виміряти. Аналітичне сприйняття величини пов'язане з виділенням різних вимірів: довжини, ширини, висоти, товщини. Сприйняття різних параметрів величини, так само як і форми, здійснюється за допомогою практичних дій накладання, прикладання, обмацування, вимірювання, угруповання предметів по виділеному ознакою. Враховуючи, що шляхи розвитку сприйняття величини і форми однакові, доцільно проводити ігри та вправи на сприйняття величини паралельно з іграми на сприйняття форми [39].

Сприйняття кольору відрізняється від сприйняття форми і величини насамперед тим, що його не визначиш тактильно, шляхом проб і помилок, так як колір обов'язково потрібно бачити. А це означає, що в основі сприйняття кольору лежить зорова орієнтування. Колір визначається як світловий фон чого-небудь, забарвлення. Неточне розпізнавання кольору і колірних відтінків, притаманних об'єктам, знижує можливості пізнання дітьми навколишнього світу, збіднює їх чуттєву, емоційну основу.

Робота по ознайомленню дітей з кольором будується в кілька етапів. Перші ігри та вправи припускають вибір за зразком знайомих предметів, різко розрізняються за кольором - домінантним ознакою. Поняття кольору дається на прикладі двох-трьох контрастних кольорів [47].

Наступний етап роботи - завдання, засновані на зоровому зближенні, зіставленні предметів за кольором (знайти схожий колір за зразком). Зближення дозволяє побачити наявність або відсутність так званого колірною перепаду (різкого або близького) між двома кольорами.

Останнім етапом розвитку колірною сприйняття у дітей є формування умінь зіставляти кольору, їх поєднання і відтінки, підбирати необхідні колірні поєднання і, що дуже важливо, створювати їх за власним задумом. Навички розрізняти колір розвиваються у дітей в процесі численних ігор та вправ, які мають творчий характер і спрямовані на формування естетичного сприйняття.

Форма, величина і колір є визначальними ознаками предметів, облік яких допомагає більш повноцінному їх застосуванню в житті. Успішне виконання практичних дій залежить від попереднього сприйняття і аналізу того, що потрібно робити. Тому вдосконалення сенсорних процесів на заняттях повинно бути в основному здійснено до початок практичних дій [54].

Спеціально організоване сприйняття предметів з метою використання його результатів у тій або іншій змістовної діяльності ми називаємо обстеженням. Обстеження - основний метод сенсорного виховання дітей. У процесі його діти опановують вміннями сприймати такі властивості

предметів і явищ, як величина, форма, просторові відносини, колір, особливості звуків людської мови і музичних звуків. Всі ці властивості становлять зміст сенсорного виховання. Обстеження предмета початок виступати як необхідна ланка, що передує власне виконавської діяльності. У дітей формувалося вміння членувати конкретну завдання конструювання будь-якого предмета або його зображення в малюнку на більш часті завдання і встановлювати їх послідовність [31].

Незважаючи на відмінності в обстеженні предметів в залежності від подальшої продуктивної діяльності можна виділити загальні основні моменти, які характерні для багатьох видів обстеження:

1. Сприйняття цілісного вигляду предмета
2. Вичленування основних частин цього предмета і визначення їх властивостей.
3. Вичленування більш дрібних частин предмета та встановлення їх просторового розташування по відношенню до основних частин.
4. Повторне цілісне сприйняття предмета.

Такий спосіб обстеження може бути застосований для аналізу будь-якої форми самих різних предметів, тому він може бути названий узагальненим.

Інший характер носить обстеження в процесі праці в природі. Одне з основних умов успішної діяльності дітей - Навчання їх вмінню діяти в залежності від тих чи інших властивостей ґрунту, рослин тощо. Наприклад, при посадці насіння в ґрунт рихлу і щільну, вологе й сухе, при прополці рослин - Відрізняти стебла і листя культурних рослин від бур'янів. У відповідності з цим визначається спрямованість сенсорного виховання в процесі праці, відбираються способи обстеження властивостей ґрунту і рослин. Наприклад, при обстеженні ґрунту важливо звернути увагу на колір, консистенцію, вологість. При обстеженні культурної рослини важливо виділити кілька характерних ознак стебла і листя і організувати сприйняття дітьми цих ознак стебла і листя і організувати дітьми цих при знаків.

Таким чином, способи обстеження, які застосовуються в сенсорному вихованні, різноманітні і залежать, по-перше, від обстежуваних властивостей, по-друге, від цілей обстеження.

Навчання обстеженню повинно проводитися з урахуванням вікових відмінностей дітей [45].

Розвивальне предметне середовище – це сукупність умов, які забезпечують всебічний розвиток дитини; це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в закладі дошкільної освіти повноцінного розвивального предметно-ігрового середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей – провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. Адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку [51].

Процес сенсорного розвитку дітей дошкільного віку буде ефективним при реалізації наступних принципів:

- в основу першого принципу покладено збагачення і поглиблення змісту сенсорного виховання, який передбачає формування у дітей починаючи з раннього віку широкої орієнтування в предметному оточенні, тобто не тільки традиційне ознайомлення з кольором, формою і величиною предметів, а й вдосконалення звукового аналізу мови, формування музичного слуху, розвиток м'язового почуття тощо, з урахуванням тієї важливої ролі, яку відіграють ці процеси у здійсненні музичної, образотворчої діяльності, мовленнєвого спілкування, найпростіших трудових операцій тощо;

- другий принцип передбачає поєднання навчання сенсорним діям з різними видами змістовної діяльності дітей. У процесі цих видів діяльності дитина орієнтується на властивості і якості предметів, враховуючи їх значення у вирішенні важливих життєвих завдань. У більшості випадків вони виступають не самі по собі, а як ознаки більш важливих якостей, які неможливо спостерігати (величина і колір плодів є сигналами їх зрілості). Тому

вдосконалення сенсорного виховання має бути спрямоване на з'ясування сенсу властивостей предметів і явищ або з'ясування їх «сигнального значення»;

- третім принципом зумовлюється повідомлення дітям узагальнених знань і вмінь, пов'язаних з орієнтуванням в навколишній дійсності. Властивості і якості предметів, явищ настільки різноманітні, що ознайомлення дитини з усіма ними без обмеження, так само як і повідомлення йому знань про кожного з них окремо, неможливо. Правильна орієнтація дітей в навколишньому може бути досягнута в результаті специфічних дій по обстеженню величини, форми, кольору предметів;

- четвертий принцип сенсорного виховання передбачає формування систематизованих уявлень про властивості і якостях, які є основою — еталонами обстеження будь-якого предмета, тобто дитина має зіставити отриману інформацію з уже наявними у нього знаннями і досвідом. Дуже рано дитина починає використовувати свої знання як засіб сприйняття та усвідомлення нового предмета;

- провідна роль педагога в оволодінні будь-якою діяльністю є ще одним принципом. Потрібно підкреслити, що головне завдання педагога полягає в тому, щоб зацікавити дитину якоюсь новою і корисною діяльністю, стимулювати його власну активність і емоційну залученість у розвивальні ігри, і в цьому сенсі вести за собою [37].

Для розв'язання означених суперечностей необхідні нові підходи до пошуку ефективних засобів, методів, педагогічних технологій.

Одним із таких засобів навчання в даний час, як вважають педагоги, є конструктори фірми LEGO DACTA, які мають ряд характеристик, що значно відрізняють їх від інших конструкторів, передусім великим діапазоном можливостей, багатофункціональністю, сучасними технічними та естетичними характеристиками, використанням їх в різних ігрових і навчальних цілях.

Чималий вплив на процес сенсорного розвитку дітей дошкільного віку має «сенсорна кімната». Робота в сенсорній кімнаті проводиться як з групою дітей, так і індивідуально. Мета: розвиток пізнавальної діяльності, довільної

уваги, емоцій, мовлення та невербального спілкування. Сенсорна кімната дозволяє розширити життєвий досвід дітей, збагатити їхній чуттєвий світ та знайти впевненість у собі. Наявність м'якого покриття підлоги і стін кімнати зменшує почуття страху при падінні. Заняття в Сенсорній кімнаті допомагають вдосконалення активних, самостійних рухових навичок, маніпулятивної діяльності, оволодіння схемою тіла, зорово-моторної координації.

Методика роботи в «сенсорній кімнаті» заснована на поступовому включенні сенсорних відчуттів, індивідуальності підбору вправ для розвитку сенсорики. У групах робота проводиться при одночасній участі дітей та їх батьків. Створюються ситуації, коли дитина має бути нарівні з мамою або навіть допомогти мамі в якій-небудь діяльності. У наступних видах діяльності обігруються ситуації, коли діти залишаються самі, без батьків. Усі вправи в організованій діяльності будуть корисні тільки тоді, коли дитина захоче ними займатися [42].

Удосконалення діяльності органів чуття, накопичення уявлень про навколишній світ дітей дошкільного віку є результатом цілеспрямованого застосування сучасних технологій для сенсорного розвитку.

Значний вплив на розвиток відчуттів та сприймань мають заняття, ігри та ігрові вправи з використанням елементів «Школи ейдетики» [44]. Завданнями ейдетичних дидактичних ігор може бути визначено: формування реалістичних уявлень про навколишній світ; ознайомлення із сенсорними еталонами; розвиток ейдетичних відчуттів; розвиток пізнавальних здібностей дитини; розвиток усіх аналізаторів; адаптація дитини до навколишнього світу; формування цілісних образів навколишнього світу; розвиток спостережливості й позитивного сприйняття. Наведені нижче ігри орієнтовані на цілі ейдетичного і сенсорного розвитку, серед них є як нові (авторські), так і традиційні ігри [29].

Ранній вік: «Знайди такий самий», «Допоможи зайчику знайти будинок», «Посади метелика на квітку» «Квітники розквітли», «Упізнай за голосом»

Молодший дошкільний (4-й р. ж.): «Чарівна торбинка», «Чарівна шафа», «Знайди, що змінилося» «Смачні овочі (фрукти)», «На що схожа ця пляма?»

Середній дошкільний (5-й р. ж.): «Як співає посуд?», «Що змінилося?», «Портрет», «Запам'ятай і намалюй», «Тактильні картки» «Духмяні овочі», «Кольори музики»

Старший дошкільний вік: «Розрізані картинки», «Запам'ятай шлях», «Геометричне лото», «Запам'ятай картинки» «Асоціативний ланцюжок», «Зобрази предмет», «Намалюй себе у казці».

Ще одним методом удосконалення сенсорної сфери дошкільника є універсальний математичний матеріал для розвитку здібностей – палички Кюїзенера – це набір паличок для лічби, які ще називають «числа в кольорі», «кольоровими паличками», «кольоровими числами», «кольоровими лінієчками». У наборі містяться чотиригранні палички 10 різних кольорів і довжиною від 1 до 10 см. Палички Кюїзенера для лічби є багатофункціональним математичним посібником, яке дозволяє дитині сформувати поняття числової послідовності, складу числа, відношень «більше – менше», «право – ліво», «між», «довше», «вище» і багато іншого. Набір сприяє розвитку дитячої творчості, розвитку фантазії і уяви, пізнавальної активності, дрібної моторики, наочно-дієвого мислення, уваги, просторового орієнтування, сприйняття, комбінаторних і конструкторських здібностей.

Предметно-ігрове середовище буде розвивальним за умов, якщо розширює, поглиблює уявлення дошкільників про особливості людського житла та найважливіші для людського буття споруди соціального призначення і транспорт. Удосконалення вміння дитини використовувати за призначенням предмети та знаряддя вправляє в умінні самостійно визначати ігровий сюжет, робити його змістовним, розподіляти ігрові ролі, дотримуватись правил рольової поведінки, налагоджувати ігрову взаємодію, використовувати й розподіляти іграшки та ігрові атрибути, реалізовувати ігровий задум, перетворювати ігровий простір; орієнтує в творах мистецтва (образотворчого,

музичного, театрального, літературного), допомагає опанувати мову цих видів мистецтва, передавати художній образ різними мистецькими засобами, стимулювати до творчості [46].

В основі чинних програм лежить принцип комплексного підходу та вільного центрування, запропоновані психологом В. Петровським. Передбачається створення в ЗДО – як у груповій кімнаті, так і на майданчику – функціональних осередків (куточків, центрів), у яких розміщені матеріали для стимуляції розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб, інтересів та здібностей. Обладнання має бути розраховане насамперед на практичну діяльність, пов'язану з побутом, щоб поступово готувати малюка до життя, а також сприяти його фізичному та психічному розвитку. Для створення такого середовища вихователі мають знати функціональні можливості ігрового матеріалу, вміти формувати ігротеку групи, розподіляти її на осередки (центри, куточки). Варто також подбати про відповідність іграшок вікові дітей, характеру їхньої діяльності, про правильне комплектування ігрових наборів [23].

Основні вимоги до обладнання ігрових осередків (куточків, центрів):

- іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (сюжетно-відображувальної, будівельної, рухливої тощо);
- більшість дидактичних матеріалів, іграшок та картинок мають бути поліфункціональними, тобто використовуватися по-різному, залежно від мети діяльності;
- іграшки, незалежно від їхньої класифікаційної приналежності, групуються так, щоб вони відповідали за розмірами одна одній, зростові дітей і стаціонарному предметному оточенню, в якому малята зазвичай граються;
- середовище має містити як відомі дитині компоненти, так і нові, незнайомі, які забезпечують її пізнавальний розвиток. Поповнюючи обладнання в куточку, вихователь має дотримуватися принципу ускладнення, тобто вносити

в групу іграшки та ігри згідно з вимогами програми та тими знаннями, яких діти набувають на заняттях та в повсякденному житті.

Кожну нову іграшку слід обов'язково: обіграти, зробити дітям сюрприз; рівень інформативності середовища досягається урізноманітненням тематики (від приготування їжі для ляльки до її лікування тощо); предметно-ігрове середовище має бути динамічним та мобільним, щоб діти вчилися активно ним користуватися, а також щоб забезпечувати їм свободу дій. Усе обладнання має постійно поновлюватися, видозмінюватися і легко переноситися з одного центру на інший [13].

Одна із основних умов створення в закладах дошкільної освіти будь-якого типу розвивального довкілля є опора на особистісно-орієнтовану модель взаємодії між педагогом і дітьми. Це означає, що:

- пріоритетною метою виховання є формування гармонійної і всебічно розвиненої особистості;
- завдання педагога полягає у забезпеченні інтересів дитини у задоволенні її природних нахилів та потреб;
- дорослий у своїй педагогічній діяльності керується положенням: «Не поруч, не над, а разом».

Для реалізації цієї моделі у середовищі, що оточує найменших відвідувачів ЗДО, слід створити умови для повноцінного інтелектуального, морального та естетичного розвитку особистості, її гуманізації.

Основними принципами облаштування розвивального довкілля для дітей 5-го року життя в дошкільних закладах є такі принципи: взаємодії; активності, самостійності й творчості; динамічності; вільного центрування; емоційного комфорту; естетичності в добиранні матеріалів та атрибутів; зв'язку з реальним життям; урахування вікових особливостей дітей [28].

Принцип урахування вікових особливостей дітей полягає в тому, що добирання матеріалів і розміщення їх у куточках розвивального середовища здійснюється залежно від віку вихованців. Дії з іграшками – перші практичні дії дитини, вони задовольняють і стимулюють його потреби у рухах, у роботі

аналізаторів. Але організм дитини розвивається поступово, тож і її іграшки мають «розвиватися» так сам поступово. Враховуючи принципи організації розвивального простору, вимоги до організації предметно-розвивального середовища в дошкільних групах та вимоги до обладнання ігрових осередків та складові розвивального простору у групових приміщеннях закладу дошкільної освіти можна створити такі спеціальні осередки. Враховуючи вплив сенсорного виховання на дітей 5-го року життя та поставленні перед педагогами ЗДО завдань щодо насичення предметно-розвивального середовища у групах, до кожного спеціального осередку треба дібрати посібники для досконалого оволодіння дітьми сенсомоторними навичками.

Отже, предметно-ігрове середовище буде розвивальним за умов, якщо розширює, поглиблює уявлення дошкільників про особливості людського житла та найважливіші для людського буття споруди соціального призначення і транспорт. Удосконалюється уміння дитини використовувати за призначенням предмети та знаряддя, самостійно визначати ігровий сюжет, робити його змістовним, розподіляти ігрові ролі, дотримуватись правил рольової поведінки, налагоджувати ігрову взаємодію, використовувати й розподіляти іграшки та ігрові атрибути, реалізовувати ігровий задум, перетворювати ігровий простір. Дитина вчиться орієнтуватися в творах мистецтва (образотворче, музичне, театральне, літературне), допомагає опанувати мову цих видів мистецтва, передавати художній образ різними мистецькими засобами, стимулювати до творчості. Враховуючи вплив сенсорного виховання на дітей 5-го року життя та вирішуючи поставленні перед педагогами ЗДО завдань щодо насичення предметно-розвивального середовища у групах, до кожного спеціального осередку треба дібрати атрибути та предмети для досконалого оволодіння дітьми сенсомоторними навичками.

Висновки до розділу 1

Проблема формування у дітей дошкільного віку сенсорних уявлень, облаштування предметно-ігрового середовища і виховання дошкільників завжди цікавила педагогів і психологів. У наш час багато вчених займаються цим питанням.

Кожен етап розвитку дитини має свої психологічні особливості; на кожному новому етапі формуються нові новоутворення. Середній дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування у дітей сенсорних уявлень, так як саме в цьому віці інтенсивно розвиваються і удосконалюються всі пізнавальні психічні процеси, а провідною функцією є наочно-образне мислення.

Сенсорне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою забезпечення формування чуттєвого пізнання, удосконалення відчуттів і сприймань. Зміст сенсорного виховання має бути узгоджено зі змістом дитячої діяльності. Це означає, що навчання дітей сприйняттю предметів, вмінню їх аналізувати, порівнювати повинно бути узгоджено з подальшим процесом образотворчої, конструктивної або інших видів діяльності. Завдання сенсорного виховання – своєчасно навчити дитину означеним діям. Узагальнені способи обстеження предметів мають важливе значення для формування операцій порівняння, узагальнення, для розгортання мислительних процесів.

Методика сенсорного виховання спрямована передусім на формування пізнавальної активності дитини.

У процесі сенсорного виховання важливо організувати розвивальне середовище, яке є передумовою реалізації дитиною можливостей власного розвитку через самостійну діяльність. Одним із головних чинників цього середовища є дидактичний матеріал, що зорієнтований на розвиток окремих сфер відчуттів, вироблення умінь слухати тишу і звуки, розрізняти кольори, форму, вагу тощо.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Виявлення рівня сформованості сенсорних еталонів у дітей 5-го року життя

Основою загального розумового розвитку є сенсорний розвиток, адже пізнання починається із сприймання предметів і явищ, а далі формується на основі образів сприймання, стає результатом їх перетворення. Як зауважував О. Запорожець, певні системи, тобто закономірно побудовані ряди форм, кольорів, величин та інших якостей речей, отримують певне мовне позначення. Оволодіваючи цими системами, індивід отримує своєрідний набір еталонів, з якими він може зіставити будь-яку сприйняту річ, охарактеризувати її, знайти їй місце серед інших.

Формування сенсорної сфери дошкільників значною мірою здійснюється за допомогою організації предметно-ігрового середовища.

Метою нашого дослідження було теоретично дослідити та практичним шляхом перевірити вплив предметно-ігрового середовища на ефективність сенсорного виховання дітей 5-го року життя, а також визначити педагогічні умови та розробити систему сенсорного виховання щодо формування сенсорної сфери дошкільнят та перевірити її ефективність.

Базою експериментального дослідження було обрано заклад дошкільної освіти № 2 «Райдужний» м. Суми. В обстеженні взяли участь 40 дітей (20 дітей експериментальної групи (далі ЕГ) та 20 дітей контрольної (далі КГ). У ЕГ групі наявні діти від 4 до 5 років, 15 вихованців уже досягли п'ятирічного віку, а решті дітей ще 4 роки. Виховуються разом доволі довго, «новеньких» немає. Діти в групі достатньо розвинені, веселі та розумні. У дітей розвинені культурно-гігієнічні навички. Всі швидко включаються в роботу та орієнтуються в ній, люблять гратися, допомагають, домовляються один з одним. Усі вихованці поважають один-одного і всі негаразди

залагоджують «словом, а не кулаком». Дітям дуже подобаються настільно-друковані ігри, дидактичні ігри та фізкультурні заняття. На всіх заняттях уважно слухають вихователя та активно включаються у роботу.

У КГ також діти віком від 4 до 5 років. Виховуються разом доволі довго, дружні та веселі. Яскраво виділених лідерів у групі немає, адже багато хто з дітей користується популярністю. Діти люблять гратися, допомагають, домовляються один з одним. Відкриті у спілкуванні з однолітками та вихователями. Найбільше подобаються заняття з ліпки, аплікації та малювання. На заняттях активні.

Обидві групи на перший погляд однаково розвинуті та розумні, мають достатні знання для їхнього віку. Для дослідження не випадково обрано дітей 5-го року життя, адже саме цей віковий період є найбільш сприятливим для розвитку відчуттів та сприймань, бо саме в цьому віці найбільше розвивається система всіх аналізаторів.

Основним методом експериментального дослідження був педагогічний експеримент, який включав три етапи: констатувальний; формувальний; контрольний.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проводився з метою виявлення рівня сформованості сенсорних якостей дітей середнього дошкільного віку. Ця мета реалізувалась за допомогою таких методів:

а) спостереження: за ігровою діяльністю дітей з будівельним матеріалом та настільно-друкованими іграми, що передбачало визначення рівня знань та вмінь дітей у практичній роботі з різними сенсорними матеріалами;

б) спостереження за роботою вихователя в групі дітей щодо вивчення стану сенсорного виховання у групі;

в) бесіда з вихователем з метою виявлення рівня підготовленості вихователя з сенсорної культури та оснащення групи. Зміст бесіди включав наступні запитання: Як часто ви плануєте роботу з сенсорного виховання? Які заняття ви проводите з сенсорного виховання? Які бесіди та спостереження ви

проводите? Що собою являє куточок сенсорного виховання у Вашій групі? Які ігри та ігрові вправи використовуються в даній групі для розвитку сенсорної культури?

г) аналіз планів роботи вихователя. Під час даної роботи ми вивчили всю матеріальну базу даної групи з сенсорного розвитку і виховання дітей, проглянули план роботи вихователя з сенсорної сфери, а також звернули увагу на оснащення групи та облаштування предметно-ігрового середовища.

д) експериментальне обстеження дітей за допомогою діагностичних методик:

Методика 1. Для вивчення рівня сформованості сенсорних якостей дітей 5-го року життя було використано дидактичну гру «Сховай мишку».

Мета: орієнтування дітей в сенсорних еталонах.

Правила: дітям пропонувалось співвіднести геометричні фігури за кольором та формою.

Хід гри: обов'язковою умовою було те, що дитина повинна назвати ці величини перед тим як співвіднести. За кожну правильну відповідь дитина отримувала 1 бал, за неправильну – нуль балів. Якщо говорила «не знаю», також нуль.

Методика 2. У ході дидактичної гри «Повітряні кульки» діти повинні були співвіднести різнокольорові ниточки із зображенням кульки і назвати ці кольори.

Мета: визначили знання дітей про кольори предметів та вміння їх співставляти.

Правила: Обов'язковою умовою було те, що діти повинні були після виконання завдання назвати кольори кульок до яких вони прив'язали ниточки відповідного кольору. За кожну правильну відповідь 1 бал, за неправильну - 0.

Методика 3. З метою дослідження та виявлення знань у дітей про величину предметів було використано дидактичну гру «Переведи козу через місток».

Мета: виявити знання про довжину, ширину та висоту предметів.

Правила: діти отримали завдання перевести козу через місток, але перед тим, як переводити, потрібно було назвати, якою стежинкою вона піде (широкою чи вузькою; короткою чи довгою), які ялинки зустрине на своєму шляху (маленьку, більшу, найбільшу). Система оцінювання була аналогічною до попередніх методик.

Кожна методика містила завдання, відповідь на які не була однозначною, типу «так» чи «ні». За кожну правильно названу властивість предмета дитина отримувала 1 бал, тобто якщо одна з методик вміщала в собі 5 кольорів, то максимально можна було за завдання отримати 5 балів, якщо 5 геометричних фігур, то за завдання отримували 5 бали, якщо правильно називала 3 величини (ширина, довжина та висота) предмета, то 3 бали тощо. Тобто, якщо дитина правильно впоралась з усіма завданнями, то сума її балів становить $5+5+3=13$ б.

Нами було визначено рівні та показники сформованості сенсорної сфери:

Рівні сформованості сенсорної сфери	Показники сформованості сенсорної сфери
Високий	Дитина правильно виконує усі завдання, знає колір, форму, величину предметів; всі завдання виконує швидко та без помилок.
Середній	Дитина не всі завдання виконує правильно, а деякі з них тільки за допомогою вихователя; величину предметів визначає тільки при підказці.
Низький	Дитина зовсім не орієнтується в даних властивостях, або ж знає лише одну з них.

Таблиця 2.1.1. Рівні та показники сформованості сенсорної сфери

Метою формувального етапу була розробка системи занять та дидактичних ігор з сенсорного виховання дітей середнього дошкільного віку за допомогою предметно-ігрового середовища. Цей етап включав підготовку та розробку заходів з формування у дітей сенсорної культури.

Показники та рівні сформованості сенсорної сфери дітей 5-го року життя. Таблиця 2.1.1. З метою підвищення рівня сформованості сенсорних якостей були проведені **дидактичні ігри**: «Сховай мишку»; «Повітряні кульки»; «Переведи козу через місток»; «Пірамідка»; «Посади квіти на клумбу», «Зроби будиночок козі й козеняткам»; «Склади картинки»; «Знайди гараж для машинки»; «Веселий поїзд»; «Новосілля у казкових героїв»; «Якої фігури не стало»; «На що схоже»; «Чудесний мішечок».

Заняття: «До зайчика в гості»; «Кольорове все в природі, всі кольори стають в нагоді»; «У гостях у чарівника Магнітика»; «Веселий поїзд»; «Буда для собаки».

Проаналізувавши та вивчивши предметно-ігрове середовище в ЕГ, нами було зроблено висновок про недостатність наповнення куточків матеріалами для розвитку сенсорики. Тому ми доповнили їх наочним та дидактичним матеріалами, а також зібрали: будівельний матеріал; втулки; матеріал для шнурування; настільні ігри (мозаїка, пірамідка); муляжі овочів та фруктів; м'ячі та кеглі різних кольорів; облаштували куточок сенсорного усамітнення.

Зібраний матеріал був у вільному користуванні дітей як під час занять з дозволу вихователя, так і під час самостійної ігрової діяльності та в II половину дня.

Контрольний етап педагогічного експерименту здійснювався з метою перевірки ефективності роботи з формування сенсорних якостей дітей 5-го року життя. На даному етапі було повторно проведено дидактичні ігри «Сховай мишку», «Переведи козу через місток» та «Повітряні кульки». Всі методи, прийоми, методика та запис даних були аналогічними констатувальному етапу.

Перейдемо до детального аналізу кожного етапу педагогічного дослідження. Формування сенсорної сфери дошкільників значною мірою здійснюється за допомогою організації предметно-ігрового середовища.

Метою дослідження була розробка системи роботи з розвитку сенсорних якостей в дітей середнього дошкільного віку. Середній дошкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку відчуттів та сприймань, бо саме в цьому віці найбільше розвивається система всіх аналізаторів.

Система роботи розроблялась враховуючи індивідуальні та вікові особливості дошкільників, зверталася увага на сприймання дітей предметів за його формою, кольором та величиною.

Констатувальний етап проводився з метою виявлення рівня сформованості сенсорних якостей дітей середнього дошкільного віку.

У ході дослідження були проведені дидактичні ігри з двома групами дітей (ЕГ та КГ), а саме: «Сховай мишку», «Переведи козу через місточок» та «Повітряні кульки» (Додаток А).

Перед початком кожної гри всі діти отримували інструкцію:

1. Ти повинен співвіднести геометричні фігури за кольором та формою, але перед тим, як виконувати це завдання, ти повинен назвати цей колір і сказати що це за геометрична фігура.
2. Твоє завдання – до паперової кульки прив'язати нитку такого ж кольору як і кулька, а після виконаного завдання, назвати кольори, які співвідніс.
3. Ось іще одне завдання, де ти повинен перевести козу на інший берег по місточку, але перед тим як переводити ти повинен сказати по якому місточку (широкий-вузький; довгий-короткий) та які ялинки зустріла коза на своєму шляху (найвища, висока, менша, найменша).

У виконанні завдання не було часових обмежень. Кожна дитина розказувала про предмет, а коли не знала якусь із властивостей, то помилка не виправлялася, а результат записувався до таблиці. Кожній дитині давався час для гри з картками. Якщо дитина поспішала, або не знала, що робити з поданим матеріалом, вона ще раз ознайомлювалась з завданням. Зверталася увага на те, щоб дитина пояснення слухала уважно, не відволікалась.

Слід зазначити, що деякі діти впізнавали предмети та явища, але не могли описати їхні властивості, бо не мали відповідних знань.

Оцінка результатів здійснювалась за трьохколірною шкалою:

1. Червоний - Правильно виконувала всі завдання, знала колір, форму, величину предметів; добре орієнтувалась в названих властивостях. Всі завдання виконувала швидко та без помилок;

2. Зелений - Не всі завдання виконувала правильно, а деяких з них тільки з допомогою вихователя; орієнтація у величині предметів здійснювалась тільки при підказці;

3. Жовтий - Зовсім не орієнтувалась в даних властивостях, або ж знали деякі з них.

Дана шкала визначалась за допомогою балів, які підраховувались в ході експерименту. Якщо за завдання дитина отримувала 1-2 бали, то отримували **жовтий** колір, якщо 3-4 бали, то **зелений**, якщо діти отримували 4 і більше балів, то **червоний**.

Результати проведеного констатувального етапу педагогічного експерименту у ЕГ занесено до таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2

Методика	До експерименту			Після експерименту		
	М1	М2	М3	М1	М2	М3
Прізвище та імя дитини	Геом. фігура	Колір	Форма	Геом. фігура	Колір	Форма
Варава Маша						
Возняк Ілона						
Галич Тімоша						
Геєць Нікіта						
Дронь Поліна						
Загуменна Ніка						
Зеленський Єгор						
Куля Женя						

Мархель Артем						
Неділько Максим						
Паляниця Діана						
Пінчук Єва						
Петрик Кирил						
Токар Назар						
Трухан Діма						
Федоренко Саша						
Харченко Ліна						
Чемерис Марго						
Шевченко Лера						
Шинкаренко Аріна						

Таблиця 2.1.2. Результати сформованості сенсорних еталонів у дітей ЕГ (констатувальний етап)

На основі аналізу таблиці ми прийшли до висновку про стан сформованості у дітей експериментальної групи досліджуваної якості, а саме: *високий рівень* спостерігається у 2 дітей, які правильно виконували всі запропоновані завдання та гарно орієнтувалися у кольорах, формі, величині, часі, просторі; *середній рівень* мають 8 дітей, вони знали одну з властивостей; *низький рівень* розвитку у 10 дітей, вони не назвали жодну з властивостей предмета правильно, або називали якусь з властивостей за допомогою вихователя.

Аналогічне обстеження було проведено у дітей КГ. Результати занесли до таблиці 2.1.3

Таблиця 2.1.3

	До експерименту			Після експерименту		
Методика	М1	М2	М3	М1	М2	М3
Прізвище та ім'я						

дитини						
Ведмідська Еріка	жовтий	літній	жовтий			
Василенко Злата	червоний	червоний	червоний			
Волошина Аня	червоний	жовтий	червоний			
Гапон Кіра	жовтий	літній	червоний			
Капусткіна Єва	жовтий	червоний	червоний			
Кожукало Дарина	літній	літній	літній			
Лобушко Катя	жовтий	жовтий	літній			
Марченко Діма	червоний	червоний	червоний			
Матлаш Нікіта	літній	жовтий	літній			
Нестеренко Іван	жовтий	червоний	літній			
Нестеренко Максим	жовтий	жовтий	жовтий			
Пяних Міша	червоний	червоний	червоний			
Павлюк Каріна	літній	літній	літній			
Ситник Глеб	літній	літній	літній			
Твардов Коля	жовтий	літній	жовтий			
Тулюля Владік	червоний	червоний	червоний			
Цифра Віка	червоний	літній	жовтий			
Чуйко Максим	червоний	червоний	червоний			
Швець Дмитро	червоний	жовтий	жовтий			
Деркач Вероніка	літній	жовтий	жовтий			

Таблиця 2.1.3. Результати сформованості сенсорних еталонів у дітей КГ (констатувальний етап)

Дані обстеження показали, що діти з якими проводилось обстеження, були на таких рівнях розвитку: *високий рівень* проявляється у 5 дітей. Ці діти правильно виконували всі запропоновані завдання та гарно орієнтуються у кольорах, формі, величині; *середній рівень* у 12 дітей, вони знали одну з властивостей, а інші виконували з допомогою вихователя; *низький рівень*

розвитку у 3 дітей. Вони не назвали жодної з властивостей предмета правильно, або називали якусь з властивостей з допомогою вихователя.

Узагальнені дані констатувального етапу занесено до таблиці 2.1.4

Рівні розвитку	ЕГ		КГ	
	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
Високий	2	10%	5	25%
Середній	8	40%	12	60%
Низький	10	50%	3	15%
Всього	20	100%	20	100%

Таблиця 2.1. 4. Сформованість сенсорних еталонів у дітей ЕГ та КГ(констатувальний етап)

Отже, можна зробити висновок, що у дітей 5-го року життя переважають середній та низький рівні сформованості сенсорної сфери, що вказує на необхідність проведення роботи щодо її удосконалення.

2.2. Система сенсорного виховання дітей 5-го року життя засобами предметно-ігрового середовища

Аналіз результатів констатувального етапу визначив завдання для формувального етапу педагогічного дослідження:

1. Визначити основні напрямки роботи з сенсорного розвитку дошкільників.
2. Розробити та апробувати систему роботи з формування сенсорних уявлень за допомогою правильно організованого предметно-ігрового середовища.

Метою формувального етапу було: впровадження системи занять та дидактичних ігор з сенсорного виховання дітей середнього дошкільного віку за допомогою предметно-ігрового середовища.

Цей етап включав підготовку, розробку системи роботи, впровадження та перевірку ефективності запропонованої роботи. Система

роботи являла собою програму, зміст якої включав ігри, заняття з сенсорного виховання, а також правильно облаштоване предметно-ігрове середовище, за допомогою якого діти мали змогу вивчати і закріплювати колір, форму та величину предметів.

Програма складалась із трьох етапів, кожен з яких мав певні цілі і завдання.

Звданням першого етапу - було перевірка стану облаштування предметно-ігрового середовища в ЕГ, а також наповнення куточків дидактичним та наочним матеріалом для розвитку в дітей сенсорних якостей.

На другому етапі формувального експерименту були використані дидактичні ігри з розвитку сенсорних якостей дітей 5-го року життя, а саме на засвоєння дітьми кольору, форми та величини предметів.

Третій етап включав в себе заняття з розвитку сенсорики, на яких діти вправлялись у засвоєнні сенсорних еталонів.

Детальніше опишемо систему роботи на кожному з визначених етапів. На першому етапі ми проаналізували умови в даній групі та предметно-ігрове середовище, яке там наявне. Усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднані за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (сюжетно-відображувальної, будівельної, рухової тощо); усі іграшки, незалежно від їхньої класифікаційної приналежності, згруповані так, що вони відповідають за розмірами одна одній, зростові дітей і стаціонарному предметному оточенню, в якому діти зазвичай граються; рівень інформативності середовища досягається урізноманітненням тематики (від приготування їжі для ляльки до її лікування тощо); але середовище не було облаштоване таким чином, щоб діти мали вільний доступ до всього ігрового матеріалу, обмацували його, розглядали з усіх сторін (колір, форма, величина, призначення) та обігравали доти, доки є інтерес до того чи іншого предмета, більшість предметів було сховано від дітей і діти не мали до них вільного доступу; весь матеріал ігрових куточків майже не вмщував у собі ігор для розвитку сенсорики.

Ознайомившись з предметним середовищем групи, ми зробили свої висновки про недостатність наповнення куточків сенсорним середовищем. Тому для оптимізації сенсорного середовища ми поповнили куточки наочним та дидактичним матеріалом, а також зібрали: будівельний матеріал; втулки; матеріал для шнурування; настільні ігри (мозаїка, пірамідка); муляжі овочів та фруктів; облаштували куточок сенсорного усамітнення; м'ячі, кубики та кеглі різних кольорів і форми (Додаток Б).

Зібраний матеріал використовувався на заняттях, в повсякденному житті, в дидактичних іграх, в II-гу половину дня та в ігровий діяльності дітей. Наповнили групову кімнату квітами та створили куточок сенсорного усамітнення, який вмещав в себе ігри з піском та дидактичним матеріалом. У цьому куточку дитина, перебуваючи в безпечній, комфортній атмосфері, наповненій різними стимулами, самостійно або за допомогою фахівця вивчає навколишнє середовище. Для дитини це ідеальна обстановка, в якій вона не лише розслабляється, а й отримує нові уявлення про світ, нові відчуття, заряджається енергією для активної діяльності. Головне завдання такого куточка – впливати на органи чуттів, самостійно попрацювати з тим чи іншим матеріалом і краще дізнатись про навколишній світ. Саме у цьому куточку дитина могла усамітнитись і самостійно попрацювати з дидактичним матеріалом.

На другому етапі для розвитку сенсорної культури дітей 5-го року життя проводилася систематична робота з використанням дидактичних ігор (Додаток А).

Дидактична гра «Пірамідка»

Завдання: Пірамідки підбирались різні за кольором і розміром. Діти складали їх згідно правил і водночас засвоювали послідовність величини кілець.

Дидактична гра «Зробимо будиночок козі й козенятам»

Завдання: підбір геометричних фігур за формою і величиною, співвідношення їх із зразком способом накладання.

Ускладнення: співвіднести за формою і кольором.

Дидактична гра «Склади картинку»

Завдання: формувати цілісний образ предмета складаючи ціле з частин. Закріплювали поняття "колір", "форма".

Дидактична гра «Знайди гараж для машинки»

Завдання: формування у дітей правильних уявлень про форму і величину. Діти співвідносили отвори з формою машинки.

Дидактична гра «Веселий потяг»

Завдання: пропонувалась картка із зображенням паровозика. У паровозик кладеться картка-орієнтир із зображенням кольору. Дитина вибирає фігури такого ж кольору і «насаджує» їх по вагончиків.

Дидактична гра «Новосілля у казкових героїв»

Завдання: розвиток умінню орієнтуватися на площині по рядочкам та стовпчикам, формуванню зв'язного мовлення, виховуванню слухової та зорової уваги та пам'яті, закріпленню назв кольорів, розвитку дрібної моторики.

Дидактична гра «Якої фігури не стало?»

Завдання: вихователь вибирає 4 геометричні фігури різної форми і кладе на стіл, вибирає одну фігуру, а інші діти повинні вгадати, якої фігури не стало (гра ускладнюється за рахунок підбору фігур різного кольору та розміру).

Дидактична гра «Чудова торбинка»

Завдання: у торбинці предмети різної величини, пропонуємо дитині дістати тільки великі або тільки маленькі предмети. Дитина на дотик визначає розмір предмета.

Під час даних ігор діти називали геометричні фігури, кольори та форму, маніпулювали предметами. Перед кожним завданням дітей знайомили з інструкцією виконання та давали час для гри. У процесі ігор увага зверталась на те, щоб діти правильно виконували завдання. При неправильному виконанні, відповіді дітей виправлялися. Ми працювали з дітьми індивідуально, підгрупами та з усією групою.

Деяким дітям було важко справитись з поставленим перед ним завданням, але не зважаючи на це діти не втрачали інтерес до гри і продовжували маніпулювати картками та іншим роздатковим матеріалом.

У процесі практичного дослідження ми переконалися, що дані ігри вмістом, формою організації, правилами і результативністю сприяють формуванню у дітей умінь аналізувати, порівнювати, зіставляти, виділяти головні ознаки предметів, давати характеристику та розрізнити їх між собою.

У результаті використання дидактичних ігор сенсорного характеру було відмічено, що багато дітей навчилися розпізнавати кольори предметів, виділяти їх характерні ознаки.

Так само з дітьми проводилася запланована робота практичного характеру: здійснювалися заняття з продуктивної діяльності – таких як ліплення, конструювання, малювання, а так само ігри та вправи у вільний час.

На третьому етапі з дітьми проводились заняття для кращого засвоєння сенсорних еталонів, такі як:

Заняття №1 «До зайчика в гості»

Мета: закріплювати знання дітей про форму та колір (круг, трикутник, квадрат, прямокутник) червоний; вправляти в розумінні поняття великий, менший, найменший; ознайомити з новим кольором – фіолетовий; розвивати тактильні відчуття.

Матеріал: світлофор, іграшки три ведмеді, курочка ряба, білети з наклеєними геометричними формами, рулі, блайзери, ребриста дошка, килимок з нашитими гудзиками, обручі; іграшки для лічби малих розмірів.

Вихователь: Діти, підійдіть до мене. (Стук у двері). З'являється зайчик (іграшка). (Плаче).

– Що таке зайчику, чому ти плачеш ?

Зайчик: Я не можу знайти доріжку додому.

– А щоб знайти доріжку треба виконати завдання, які запропонував Лісовичок.

Вихователь: Діти, допоможемо зайчикові знайти домівку? Але спочатку привітаємося із ним. (Діти по чергово передають зайчика один одному, гладять його, яка в нього м'якенька, гладенька шерсть).

Вихователь: А тепер малята відправимося в подорож.

– Ось вам білети, займіть свої місця в автобусі. (Діти отримують білети геометричної форми і відшукують свої місця із емблемою відповідної геометричної фігури трикутник + трикутник, квадрат + квадрат).

Вихователь: Увага діти, перша зупинка «Світлофор»!

– Що слід зробити? Вірно зупинитись! На жовте світло?

(Приготуватись). На зелене? (Поїхали).

Вихователь: Діти, друга зупинка «Школа».

– Діти, пригадаємо, які ми знаємо голосні звуки і назвемо їх (а, о, у, е, и, і) (Діти називають).

– А цифри 1, 2, що означають? (Діти показують відповідну кількість іграшок).

Вихователь: Розглянемо картинки. Червоне, як мак. Жовте, як сонечко. Фіолетовий, як бузок.

Вихователь: Діти, наша наступна зупинка «Фізкультхвилинка»

Раз, два – всі присіли

Потім вгору підлетіли

3-4 нахилились із струмочка

Дружно вмились

Раз, Два – всі веселі

Крутимось на каруселі

3-4 знов присіли

Підвелись, затупотіли.

Вихователь: А тепер ми потрапили на казкову зупинку. Де нас чекають три ведмеді.

– Давайте допоможемо їм відшукати за розміром стільці, столи, миски, ложки, чашки. (Діти підбирають за розміром великий, менший, найменший)

Вихователь: А п'ята зупинка – це доріжка до зайчикової хатинки. Незвичайна доріжка із перешкодами. Якщо пройдемо тоді потрапимо до хатинки. (Діти босоніж проходять по ребристій дошці, килимку із гудзиками, пролазять в обруч).

Вихователь: Діти, ми справилися з усіма завданнями і цим допомогли зайчикові потрапити до хатинки. А зайчик вас хоче пригостити фруктами та овочами.

Вихователь: Діти, які за формою овочі і фрукти, а які на смак?

(Діти називають круглі, овальні, солодкі, кислі і т.д.)

Вихователь: Діти, ви чуйні, добрі, не залишили зайчика в біді.

Допомогли йому повернутися до хатинки.

Заняття №2 «Кольорове все в природі, всі кольори стають в нагоді»

Мета: розвивати і уточнити знання дітей про барви довкілля. Вчити визначати, співвідносити і називати кольори природи. Розвивати дрібну моторику руки, мовлення. Виховувати любов до розмаїття природи.

Матеріал: кульки чотирьох кольорів (червоного, зеленого, синього, жовтого); картинки: пролісок, жаба, лимон, мак, огірок; заготовки троянд для розмальовування, олівці: червоний, жовтий, білий.

Хід гри. Психологічна підготовка. Гра з кольоровими кульками.

(Вихователь роздає кольорові кульки по одній, у вихователя кульки різних кольорів).

Ось які в нас кульки нові,

Кульки різнокольорові.

Ось які, ось які

І легенькі, і нові.

(Діти погойдують кульками перед собою вліво-вправо).

Кульки ми підніmemo вгору

В синє небо, у блакить.

Покружляемо, покружляемо,

Кулька вгору хай летить.

(Підіймають кульки вгору, погойдують ними, кружляють).

Кульки за спину сховаємо

І ще трішки пострибаємо.

Ми стрибаємо як зайчата

Дружно, весело, завзято.

(Ховають кульки за спину і починають стрибати).

Вихователь: А тепер, діти, будьте уважні.

– Подивіться, якого кольору у кожного із вас кулька.

– Ліля! Якого кольору в тебе кулька? (Червоного)

– А у Саші якого кольору? (Зеленого) (Запитує інших дітей якого кольору в них кульки).

– Діти, подивіться, я свої кульки заховаю за спину. Якщо я підйму кульку червоного кольору, до мене підбігають діти з кулькою червоного кольору, якщо я підйму кульку зеленого кольору, до мене будуть підбігати діти з кулькою зеленого кольору і т. д.

Вихователь: Ви скоріш сюди біжіть

Кульку червону (синю, зелену, жовту) покажіть.

Кульку червону (синю, зелену, жовту) покажіть.

Ми кулькою погойдаємо,

І ще трішки покружляєм

– Молодці, діти! Гарно грали з кульками. Зберемо кульки в кошик і сядемо за столи.

– Діти! Давайте ще раз пригадаємо, якого кольору були в нас кульки.

(Вивішує картинки кульок різних кольорів).

Діти показують на картинці кольори кульок, які були в них в руці.

– Всі ці кольори ми можемо знайти в природі.

Будьте уважні, я прочитаю вам «Кольоровий вірш», а ви назвете, які кольори згадуються у вірші.

Кульбаба тиха при дорозі

Жовтіється сама собі,

А у волошки очі сині,
 А в неба очі голубі.
 Зелені клени стали колом
 Біля нашого двора,
 А ген за тихим жовтим полем
 Червоне сонце догора.

– Давайте, діти, на пальчиках порахуємо, скільки назв кольорів згадується у вірші. (Діти почергово загинають пальчики, починають з великого: жовтий, синій, голубий, зелений, червоний).

– Скільки всіх кольорів у даному вірші? (П'ять)

– Так, п'ять кольорів.

– А тепер послухайте кольорові загадки, хто їх відгадає повинен відшукати на столі відгадку-картинку.

Я найперша розцвітаю

Синім цвітом серед гаю.

Відгадайте, що за квітка.

Бо мене не стане влітку. (Діти піднімають картинку з проліском).

Хто в зеленому жакеті

Репетує в очереті?

Хоч і плавати мастак,

А не риба і не рак! (Діти підіймають картинку жаби).

Я кислим був зеленим,

Дозрів і пожовтів.

Із далеких країн півдня

До чаю прилетів. (Діти відшукують картинку лимона).

Певно знає з вас усяк,

Хто буває в полі,

Що червоний гарний мак

Там росте на волі. (Діти відшукують картинку з квіткою маку і підіймають її вгору).

Добрий зелений,
 Добрий солоний,
 Смачний і сирий,
 Хто я такий? (Діти відшуковують картинку огірка).

– Гарно ви впоралися із завданням. А тепер будьте уважні, ми ще пограємо в гру «Кольорові слова». От буде цікаво! Я буду називати слова, а ви будете називати колір.

Гребінь у півня який? (Червоний)
 Сніг який? (Білий)
 Ялинка яка? (Зелена)
 Помідор який? (Червоний)
 Небо яке? (Блакитне)
 Цвіт барвінку який? (Синє)
 Осінь яка? (Жовта)
 Кульбаба яка? (Жовта)
 Ворона яка? (Чорна)
 Середина яйця яка? (Жовта)

– Отже, діти, в природі ми можемо знайти різні кольори. Навіть і пори року мають свій колір. Осінь має колір жовтий, бо жовтіє листя на деревах. Зима має колір білий, бо білий сніг. А тепер подумайте, який колір має весна? (Зелений)

– Правильно, зелений, бо весною все зеленіє, з'являється перша трава, зеленіють листочки на деревах. А який колір має літо? Літо має колір червоний. Влітку дозрівають полуниці, вишні, суниці, тому літо називається червоним. Все кольорове в природі.

Фізкультхвилинка:

Сяє сонечко привітно,
 (розводять кисті рук, показують сонечко).
 Квітка з пуп'янка розквітла,

(Нижні частини долонь притиснути одна до одної, а пальці широко розсунути по колу і трохи вигнути).

Вітер квітку колихає,

(Гойдають кистями рук вліво-вправо)

Вліво-вправо нахиляє. Метелики прилітають

(Помахи руками, присісти).

І на квіточку сідають.

– Ми сьогодні познайомилися з кольорами, які бувають у природі.

Подумайте і скажіть чи є така квітка, яка має різні кольори? Послухайте про цю квітку загадку.

Я квітка ніжна, як весна,

Я різні сукні маю.

Буваю кольору зорі,

Лимона барву маю.

І снігу зимної пори,

І вишнею палаю!

Діти: троянда.

– Отже одна і та ж квітка, а має різні кольори.

– Ось в мене троянда на картинці різного кольору. Я вам дам олівці і не замальовані картинки троянд, а ви їх розмалюєте.

(Роздає дітям олівці червоного, жовтого, білого кольорів).

Діти замальовують троянду. (Вихователь виставляє малюнки дітей, проводить короткий аналіз).

– Діти, ми сьогодні з вами визначали кольори, які є в природі. На прогулянці ми продовжимо свої спостереження за кольорами в природі.

Заняття №3 «У гостях у чарівника Магнітика»

Мета: розвивати уявлення про властивості магніту та його використання; розвивати перцептивні дії: доторкнутися, понюхати, постукати; сприяти опануванню дій заміщення, експериментування; викликати прагнення

виділяти предмети, що взаємодіють із магнітом; формувати знання про рідне місто, його природні ресурси.

Матеріал: магніт, слюда, кварц, залізна руда.

Хід заняття

Вихователь: Діти, подивіться, що це в мене? (Показує магніт)

– Правильно, це магніт. А що таке магніт? Що він може робити з предметами? (Відповіді дітей).

– Скажіть, а магніт усі предмети притягує? (Відповіді дітей.)

– Діти, чи правда, що магніт притягує тільки залізні предмети? Доведіть це. Підійдімо до столів і проведемо досліди.

Діти підносять магніт до паперу, тканини та роблять висновок, що вони не притягуються до магніту, відповідаючи на питання вихователя: «Що ми бачимо?», «Що виходить?». Потім вони підносять магніт до дерев'яних предметів. Роблять висновок, що дерево також не притягується до магніту.

В одній із мотрійок – металевий стрижень.

Вихователь: А чому ж ця дерев'яна мотрійка примагнітилася? Чому це відбулося?

– Що ж може перебувати всередині мотрійки, якщо вона притяглася до магніту? (Діти здогадуються й відповідають, що всередині міститься металевий стрижень). Потім діти притягають до магніту скріпки – одну до одної, щоб вийшов ланцюжок; забирають магніт – ланцюжок зберігається. Вихователь пояснює, що скріпки намагнітилися й самі стали маленькими магнітами.

Вихователь: Діти, ось ви довели, що магніт притягує до себе тільки металеві предмети.

– Подивіться, а в мене ще є багато камінчиків різних кольорів (слюда, кварц, залізна руда). Як ви гадаєте, магніт притягує камені? (Відповіді дітей.)

– Подивімося. Ось цей камінь має назву слюда. Підносимо до слюди магніт і з'ясуємо, що він не притягується. Доторкніться до слюди, погладьте її. Яка в неї поверхня? Понюхайте її. Чи пахне вона? (Відповіді дітей).

– Вона шорсткувата. Постукайте по столу. Який звук ви почули? (Відповіді дітей).

– Діти, а знаєте, що слюду можна розщепити на тонкі пластинки? (Показує.) Спробуємо її зламати. Що ж вийшло? Так, вона зламалася. Так яка слюда: тверда або м'яка? (Відповіді дітей). Потім вихователь пропонує дитині кинути слюду у воду.

Вихователь: Що ми бачимо? (Відповіді дітей).

Такий самий експеримент проводять із кварцом: чи притягує його магніт; який звук при стукоті ним; чим він пахне; твердий він чи м'який – пробують зламати; чи тоне він – важкий чи легкий.

Потім розглядають залізну руду, підносять до неї магніт.

Вихователь: Чому цей камінь притягся до магніту? Висновок: у цьому камені є залізо, тому він так і називається – залізна руда.

Шляхом експериментування діти визначають якості:

- чим пахне (понюхати);
- який звук чуємо (постукати по столу);
- яка залізна руда: тверда або м'яка (спробувати зламати);
- яка вона: важка або легка (опустити у воду – потонула).

Вихователь: Діти, подивіться, біля кольорів стоять значки. Що вони позначають? (Вода, земля.) А де ще в нас є значки? (У куточку природи). Ці значки позначають різні ознаки пір року. А ви хочете самі придумати значок, що позначає залізну руду?

Діти придумують значок і малюють його. Виходить багато цікавих значків. Вихователь хвалить дітей за виконану роботу.

Вихователь: Діти, я дивилася багато книг, карт, і там залізну руду позначають ось таким значком (вихователь показує трикутник червоного кольору).

– На яку фігуру він схожий? Якого він кольору? Куди ми його помістимо? Ми помістимо значок на карту, поруч із позначенням міста, де видобувають руду (Кривий Ріг, Кременчук, Керч тощо). А тепер пограймо в

гру «Знайди та назви залізні предмети». (На столі лежать різні предмети, у тому числі й залізні. Діти знаходять їх, пояснюють, із чого вони зроблені, їхнє призначення).

Вихователь: Діти, ось як багато потрібних і корисних предметів зроблені із заліза.

Заняття №4 « Веселий поїзд»

Мета: продовжувати вчити дітей визначати місце розташування предметів у просторі, користуючись поняттями «ліворуч», «праворуч», «біля», «перед», «за», «угорі», співвідносити величини предметів, кількість предметів з цифрами, розуміти слова та вирази, вправляти в кількісній лічбі в межах 10, в обстеженні знайомих геометричних фігур (круг, квадрат, трикутник; куля, куб); закріпити кількісну і порядкову лічбу в межах 5; закріпити вміння розрізняти і правильно називати частини доби: ранок, день, вечір, ніч; орієнтуватися в часі, правильно вживати слова: спочатку – потім, вчора – завтра; розвивати довільну пам'ять, мову, мислення; виховувати інтерес до математики, уважність, організованість.

Матеріал: набір ілюстрацій із зображенням частин доби: сонце встає, сонце високо в небі, сонце сідає, надворі темно; конверт з листом; набір геометричних фігур (круг, квадрат, трикутник; куля, куб); квіти, ваза, картки з цифрами 1, 2, 3,4,5; шаблони семи зірок.

Хід заняття:

Любі діти, подивіться,

До нас гості завітали.

Привітайтеся, посміхніться

І послухайте уважно:

Ми сьогодні пригадаємо,

Що ми вміємо і знаємо.

Ти один і я одна,

Він один, вона одна.

Скільки разом нас? Багато!

Все ми подолаємо!

В мандрівку вирушаємо...

-А як ми поїдемо? Думаю, поїздом буде найзручніше. Тут нам допоможе гра «Поїзд». *Діти шикуються в колону один за одним. Поїзд рушає.*

Наш поїзд рушає,

Вагони біжать,

А в поїзді цьому

Малята сидять.

Чох-чих-чих.

- Перша зупинка – частина доби. Послухайте листа, який написав нам мій знайомий хлопчик Василько про свій день.

Вранці я лягаю спати,

На вечерю вдень чекаю.

Ввечері в садок іду,

А вночі казки читаю.

- Чи нічого не наплутав хлопчик? Що ви робите вранці (вдень, ввечері, вночі)?

- Як називається частина доби, з якої починається день? (*Ранок*).

- Що в природі відбувається вранці? (*Встає сонечко*).

- Як називається частина доби, коли сонечко піднімається вище, світить яскраво? (*День*).

- Як називається наступна частина доби і що відбувається в природі? (*Вечір. Сонечко сідає, на вулиці темніє*).

- Світить місяць, на вулиці темно. Чому? (*Це – ніч*).

- Скільки зірок на небі вночі? (*Багато*).

- А місяць? (*Один*).

- А зараз до мене підійдуть Марійка, Владик, Матвій і Софійка. Діти, візьміть собі по картинці з зображенням частин доби і встаньте по порядку, а саме: покажіть, що відбувалося в природі спочатку, що – потім. (*При необхідності надаю словесні інструкції.*)

- Молодці, діти! Читаю листа від Василька далі, а ви, якщо почувете помилку, виправте її.

Вчора я піду у парк,

Буду з друзями гулять.

Завтра я до лікаря ходив,

Бо у мене зуб болів.

Діти виправляють помилки.

- А зараз сідаємо в наш поїзд. Приготувались? Поїхали!

Наш поїзд рушає,

Вагони біжать,

А в поїзді цьому

Малята сидять.

Чох-чих-чих.

- Друга зупинка – геометричні фігури.

Оксанко, знайди серед зірок круг. Розкажи про нього. *(Круг уміє котитися вперед і назад, у нього гладка і рівна сторона).*

- Правильно, молодець. Тепер Іринка знайде серед зірок квадрат і розкаже про нього. *(У квадрата є кути і сторони).*

- Скільки сторін (кутів) у квадрата? *(Чотири).*

- Сергійко знайде серед зірок трикутник. Чому ця фігура має назву трикутник? *(У цієї фігури три кути і три сторони).*

- Молодець, Сергійко. *(беру в руки куб).* Малята, а як називається ця геометрична фігура? *(Це – куб, у нього є кути і сторони). (беру в руки кулю.)*

- Діти. Що я тримаю в руках? *(Кулю).* Яка вона? *(Гладка, кругла, може покотитися в різних напрямках.)*

- Назвіть предмети, схожі на кулю? *(М'яч, повітряна кулька, яблуко).*

- Та це ж куля незвичайна.

Хто це? Спробуй відгадай! *(Колобок).*

Втік від діда і від баби. А від кого ще? Згадай!

Діти, розкажіть, що у казці було спочатку? *(Баба замісила борошно, зробила колобок, засмажила його та поклала на віконце, щоб прохолов).*

- Що сталося потім? *(Покотився Колобок – утік від баби й діда).*

- Кого першого зустрів Колобок? *(Зайця).*

- Кого другого зустрів Колобок? *(Вовка).*

- Кого третього зустрів Колобок? *(Ведмедя).*

- Кого зустрів Колобок останнім? *(Лисицю).*

- Покотився Колобок. А ми будемо подорожувати далі. Займайте свої місця.

Наш поїзд рушає,

Вагони біжать,

А в поїзді цьому

Малята сидять.

Чох-чих-чих.

- Третя зупинка – квітова галявина. Діти, давайте відпочинемо на ній, а поки будемо відпочивати, пограємо в гру: той, кого з вас я назву, повинен принести стільки квітів, яку цифру я покажу.

Квіти ми в букет зберем

І в садочок заберем.

Яка це цифра? *(п'ять).*

Вихователь: Сашко, принеси, будь ласка, мені стільки ж квітів. *(показую цифри в межах 5).*

- А зараз ми пограємо в гру «Де знаходиться метелик?» *(розміщую паперового метелика в різних місцях відносно квітки: праворуч, ліворуч, біля квітки, перед квіткою, за квіткою. Діти називають місце знаходження предмета у просторі.)*

- Нашому метелику подобається гратися з нами. Давайте йому та його друзям подаруємо квіти *(викладаю п'ять метеликів на фланелеграфі.)*

- Скільки всього прилетіло метеликів? *(П'ять).*

- Для кожного метелика потрібна квітка. *Вихователь викладає чотири квітки. Що ви помітили? (Метеликів більше на один).*

- Що потрібно зробити, щоб метеликів і квітів стало порівну? *(Додати одну квітку).*

Скільки стало метеликів і квітів? *(Порівну).*

- Один метелик полетів. Чого тепер більше? *(Квітів).*

- Що треба зробити, щоб знов предметів стало порівну? *(Прибрати одну квітку).*

- Молодці. Метелики залишилися задоволені. А тепер сідаємо в поїзд і повертаємось до садочка. Наш поїзд рушає,

Вагони біжать,

А в поїзді цьому

Малята сидять.

Чох-чих-чих.

- Ось ми і приїхали до садочка. Квіти наші поставимо в вазу.

Коллективна праця: приклеюємо квіти до макета.

Діти, ми сьогодні з вами

Подорожували, гралися і рахували.

А тепер скажіть мені:

Вам сподобалось чи ні? *(Так!)*

- Мені також сподобались наші пригоди, всі молодці!

Заняття №5 «Буда для собаки»

Програмовий зміст: вчити дітей утворювати квадрати (розрізуючи навпіл по лінії згину прямокутник), круг (плавно зрізуючи кути у квадрата), трикутник (розрізуючи квадрат по діагоналі); закріпити вміння створювати зображення предмета з кількох частин, дотримуючись певної послідовності, правильно розміщувати закріпити назви та основні ознаки геометричних фігур аплікацію на аркуші паперу; (прямокутник, квадрат, круг, трикутник); розвивати увагу, дрібну моторику рук; виховувати чуйність, любов до тварин та турботу про них.

Матеріал: відеозапис «Пробудження весни» , іграшкова собачка, собачки-картинки, іграшкова будка, рухлива гра « Собака без хатки».

Обладнання: кольоровий папір для тла, кольорові геометричні фігури різної величини, ножиці, клей, пензлики, серветки, підкладні клейонки.

Хід заняття:

1. (Організую дітей на килимку біля вікна).

-Погляньте у вікно і скажіть, яка зараз пора року? Так, молодці, зараз весна. А який зараз місяць? (травень). (Діти сідають на стільчики, пропоную переглянути відеозапис «Пробудження весни».)

- Чи бачили ви на вулицях бездомних собак?

- На вашу думку, чому вони не мають господарів?

- Як живеться таким тваринам?

- А що мають зробити дорослі, щоб у кожної собаки був свій дім, господар, друг?» (Показую картинки собак).

- Ці собаки веселі чи сумні? А чому вони сумні?

- Уявіть, що ці собаки звернулись до вас із проханням допомогти їм, змайструвати для них житло - буду. Допоможемо їм?

2. Ось дивіться яку будку для собаки зробила я. (Розглядання зовнішнього вигляду будки, визначення форми та величини окремих її частин).

3. Показ та пояснення послідовності виконання завдання.

Фізкультхвилинка:

Щось не хочеться сидіти,

Треба трохи відпочити.

Руки вгору, руки вниз,

На сусіда подивись.

Плесніть, діти, кілька раз.

За роботу, все гаразд!

4. Самостійна робота дітей та індивідуальна допомога вихователя.

Підсумок: виставка будинків для собак, аналіз робіт щодо «дотримання правил майстрування», акуратності виконання роботи.

Висловлюю побажання, щоб кожна бездомна собака мала таке житло, як зробили діти.

Також в ході своєї роботи ми використовували конспекти занять з елементами технології «Школа ейдетики», для повноцінного розвитку відчуттів та сприймань дітей (Додаток В)

Під час дослідження, в ході формувального етапу, нами використовувались ігрові вправи з використанням дидактичного матеріалу «Палички Кюїзенера»

Вправа «Привіт, паличко»

Мета: Ознайомити дітей з паличками, що містяться в наборі, та вчити визначати їх колір.

Матеріал : набір паличок фігурки зайчика, білочки

Хід гри: перед грою на стіл викладається купкою палички.

- Ви ще не знайомі з паличками, тоді слухайте! В одному далекому казковому лісі разом із звірами та птахами живуть кольорові палички. Усі хочуть з ними дружити, адже кольорові палички знають багато ігор і вміють перетворюватись на різні предмети – вони завжди допомагають тому, хто потратив у скруту. А ще палички вміють добре лічити. На галявину до паличок пришли зайчик і білочка. Давай разом з ними познайомимося з паличками.

Вихователь бере паличку і запитує якого вона кольору. Якщо малюк правильно називає колір, то він забирає паличку собі. Якщо ж дитина не може визначити колір вихователь називає колір, але паличку ставить до купки інших на столі. Потім бере наступну паличку. Гра закінчується коли дитина познайомиться з усіма десятьма паличками.

Гра-конструювання «Поїзд»

Мета: розвивати у дітей уявлення про колір та вміння його називати, уявлення про довжину та вміння порівнювати смужки за довжиною,учити дітей розуміти поставлене завдання та вирішувати його самостійно.

Матеріал: набір кольорових паличок, силует паровоза за кількістю дітей, іграшки для обігравання сюжету.

Хід гри: кожна дитина будує на столі поїзд: приєднує до паровозу вагони, починаючи з самого короткого до найдовшого. Педагог обговорює з дітьми, якого кольору вагони, якої довжини. Дорослий пропонує дітям обіграти конструкцію.

Гра-конструювання «Парканчики високі і низькі»

Мета: розвивати у дітей уявлення про колір, вміння називати його, уявлення про висоту та довжину, уміння порівнювати предмети за висотою, довжиною; формувати у дітей навички самооцінки і самоконтролю.

Матеріал: будинки однієї висоти, набір паличок (по 6 шт. червоного, світло-зеленого, коричневого та жовтого) за кількістю дітей.

Хід гри: педагог просить дітей побудувати паркан для будиночків, звертає увагу дітей, що на дахах будинків написані цифри. Дітям потрібно підібрати палички відповідно до кольору даху та написаній цифрі і побудувати паркан. Педагог обговорює з дітьми, який паркан високий, а який низький, підводить до самостійного висновку: чим більше число на даху будинку, тим вище паркан.

Гра-конструювання «Драбинка широка і драбинка вузька»

Мета: розвивати у дітей уявлення про колір, вміння називати кольори, уявлення про ширину та товщину («товстий», «худий», «тонкий»); вчити дітей вирішувати поставлені завдання самостійно.

Матеріал: набір паличок (по 2 оранжеві, блакитні, фіолетові, а для перекладин по 3-4 коричневого та червоного), силуети худі та товстої людини за кількістю дітей.

Хід гри: педагог звертає увагу дітей на те, що перед ними дві різні людини – одна товста, а інша худа, і пропонує їм побудувати для них драбинку. Вихователь підводить дітей до висновку, що для худі людини потрібна вузька драбинка, а для товстої – широка. Діти мають самі зробити висновок: чим коротші палички (чим менше число), тим вузьча драбинка.

Гра-конструювання «Мости через річку»

Мета: розвивати у дітей окомір, уявлення про еталони кольору, уміння порівнювати предмети за шириною та довжиною і оперувати словами «широкий», «вузький», «довгий», «короткий»; вчити дітей розуміти поставлене завдання і виконувати його самостійно.

Ігрові завдання: вчити дітей організовувати сюжетно-рольову гру «Переправа через річку».

Матеріал: набір кольорових паличок (по 3 світло-зеленого, коричневого, жовтого кольорів, малюнок довгої звивистої річки, ширина якої змінюється, силуети різних видів транспорту.

Хід гри: педагог знайомить дітей з поняттям «ріка», «ширина ріки», розповідає якими бувають мости через ріки. Потім пропонує дітям побудувати мости через річку: широкі і вузькі, довгі і короткі. Діти з допомогою силуетів, що зображують різні види транспорту, перевіряють чи достатньо широкі мости, чи можуть машини роз'їхатись і роблять висновки.

Дидактична вправа «Одна за одною ставай»

Мета: Вчити дітей порівнювати величину паличок та будувати послідовність ряду за їх висотою.

Матеріал: набір паличок за кількістю дітей.

Хід вправи: сьогодні в лісі веселі спортивні змагання: зайчик змагається з стрибків в довжину, а білочка – зі стрибків по деревах. А кольорові палички теж захотіли брати участь в естафеті з бігу. Для цього їм потрібно вишикуватись за зростом – від найнижчої до найвищої. Давайте їм допоможемо: вишикуємо палички. Кожна дитина шикує свою команду «за зростом». Для порівняння палички прикладають одна до одної. Коли команди вишикувані вихователь просить дітей порівняти послідовність кольорових паличок, для чого ставить запитання:

- яка паличка стоїть першою?
- яка паличка стоїть останньою?

- паличка якого кольору розташована за коричневою, червоною, фіолетовою, темно-зеленою?

- яка паличка стоїть перед блакитною, білою, чорною?

- яка паличка стоїть між червоною і коричневою, коричневою і темно-зеленою?

У ході даної роботи з'ясувалося, що запам'ятовування назв кольору протікає у більшості дітей надзвичайно швидко без значних труднощів. Індивідуальні відмінності у швидкості засвоєння назв кольору, так само як і форми предметів, залежать значною мірою від віку дітей та їхнього досвіду.

При вирішенні завдань різних типів діти виявляють різний рівень орієнтування на колірні властивості об'єктів.

Якщо говорити про особливості сприйняття форми, то слід зазначити, що вибір за зразком однорідних предметів заданої форми для дітей складніше, ніж співвіднесення різнорідних предметів, здійснюване в основному шляхом проб і помилок. Особливе значення в практичному орієнтуванні дітей середнього віку має оволодіння способами обстеження форми. Основна роль при цьому відводиться таким методам, як співробітництво з дорослим, обведення контуру предмета рукою дитини, що спрямовується дорослим, з наступним переходом до самостійного обведення контуру предмета і потім чисто зоровому аналізу властивостей.

У результаті використання ігор та занять сенсорного характеру було відмічено, що багато дітей навчилися розпізнавати кольори предметів, форму та величину, виділяти їх характерні ознаки та розрізняти їх між собою.

Також було відзначено, що в результаті проведеної роботи з дітьми 5-го року життя підвищилася сенсорна культура дітей: діти стали більш зосередженіше ставитися до виконання завдань і намагатися аналізувати свої практичні дії.

Використання ігор та занять з сенсорної культури стимулювало і розвиток психічних процесів: багато дітей стали спостережливими і уважними.

2.3. Перевірка ефективності експериментальної роботи з сенсорного виховання дітей 5-го року життя

На заключному етапі педагогічного дослідження було проведено контрольний зріз, метою якого було перевірити ефективність впровадження системи роботи щодо формування сенсорної сфери у дітей 5-го року життя засобами предметно-ігрового середовища.

Контрольний етап педагогічного експерименту здійснювався з метою перевірки ефективності роботи розробленої нами системи з формування сенсорних якостей дітей середнього дошкільного віку.

Ми повторно провели такі ігри: «Сховай мишку» та «Переведи козу через місток» та «Повітряні кульки». Усі методи, прийоми, методика та запис даних були аналогічними констатувальному етапу.

Результати експерименту дітей ЕГ розмістили в таблицю 2.3.1.

Методика Прізвище та ім'я дитини	До експерименту			Після експерименту		
	М1 Геом. фігура	М2 Колір	М3 Форма	М1 Геом. фігура	М2 Колір	М3 Форма
Маша В.	Green	Green	Green	Yellow	Red	Yellow
Ілона В.	Green	Green	Green	Green	Green	Green
Тімоша Г.	Red	Yellow	Red	Red	Red	Red
Нікіта Г.	Green	Green	Green	Yellow	Yellow	Yellow
Поліна Д.	Yellow	Red	Red	Red	Red	Red
Ніка З.	Green	Green	Green	Yellow	Red	Yellow
Єгор З.	Green	Green	Green	Yellow	Yellow	Yellow
Женя К.	Red	Red	Red	Red	Red	Red
Артем М.	Green	Green	Green	Yellow	Yellow	Green
Максим Н.	Yellow	Red	Green	Red	Red	Red

Діана П.						
Єва П.						
Кирил П.						
Назар Т.						
Діма Т.						
Саша Ф.						
Ліна Х.						
Марго Ч.						
Лера Ш.						
Аріна Ш.						

Таблиця 2.3.1. Результати сформованості сенсорних еталонів у дітей ЕГ (контрольний етап)

Оцінка результатів здійснювалась за трьохколірною шкалою:

1. Червоний - Правильно виконувала всі завдання, знала колір, форму, величину предметів; добре орієнтувалась в названих властивостях. Всі завдання виконувала швидко та без помилок;

2. Зелений - Не всі завдання виконувала правильно, а деяких з них тільки з допомогою вихователя; орієнтація у величині предметів здійснювалась тільки при підказці;

3. Жовтий - Зовсім не орієнтувалась в даних властивостях, або ж знали деякі з них.

За даними експерименту: 9 дітей з високим рівнем; 10 дітей з середнім рівнем; одна з низьким рівнем.

Аналогічно провели з дітьми КГ. В таблиці 2.3.2. представлені результати.

Методика	До експерименту			Після експерименту		
	М1	М2	М3	М1	М2	М3
Прізвище та ім'я	Геом..	Колір	Форма	Геом..	Колір	Форма

дитини	фігура			фігура		
Еріка В.	жовтий	літній	жовтий	жовтий	літній	жовтий
Злата В.	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний
Аня В.	червоний	жовтий	червоний	жовтий	жовтий	червоний
Кіра Г.	жовтий	літній	червоний	жовтий	літній	червоний
Єва К.	жовтий	червоний	червоний	жовтий	жовтий	червоний
Дарина К.	літній	літній	літній	літній	літній	літній
Катя Л.	жовтий	жовтий	літній	жовтий	жовтий	літній
Діма М.	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний
Нікіта М.	літній	жовтий	літній	літній	жовтий	літній
Іван Н.	жовтий	червоний	літній	літній	жовтий	літній
Макс Н.	жовтий	жовтий	жовтий	жовтий	жовтий	жовтий
Міша П.	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний
Каріна П.	літній	літній	літній	літній	літній	літній
Глеб С.	літній	літній	літній	літній	літній	літній
Коля Т.	жовтий	літній	жовтий	жовтий	літній	жовтий
Владік Т.	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний
Віка Ц.	червоний	літній	жовтий	червоний	літній	жовтий
Максим Ч.	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний	червоний
Дмитро Ш.	червоний	жовтий	жовтий	жовтий	жовтий	жовтий
Вероніка Щ.	літній	жовтий	жовтий	літній	жовтий	жовтий

Таблиця 2.3.2. Результати сформованості сенсорних еталонів у дітей КГ (контрольний етап)

Дані обстеження показали, що діти з якими проводилось обстеження, були на таких рівнях розвитку:

Високий рівень у 5 дітей. Ці діти правильно виконували всі запропоновані завдання та гарно орієнтуються у кольорах, формі та величині.

Середній рівень у 7 дітей. Вони правильно назвали лише одну з властивостей, або просили допомоги у вихователя.

Низький рівень розвитку у 8 дітей. Вони не назвали жодну з властивостей предмета правильно, або називали тільки при підказці.

Порівнявши всі дані, можна зробити такий висновок, який ми занесли до таблиці 2.3.3.

Рівні	ЕГ		КГ	
	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
Високий	9	45%	5	25%
Середній	10	50%	7	35%
Низький	1	5%	8	40%
Всього	20	100%	20	100%

Таблиця 2.3.3. Стан сформованості сенсорних еталонів у дітей ЕГ та КГ

З даної таблиці видно, що у дітей ЕГ, з якими проводилась система роботи з сенсорної культури значно підвищились показники сформованості сенсорних еталонів у той час, як показники дітей КГ змінились несуттєво порівняно з констатувальним етапом, що свідчить про ефективність впровадженої методики.

Порівняльний стан сформованості сенсорних еталонів у дітей ЕГ та КГ

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	10%	45%	25%	25%
Середній	40%	45%	60%	35%
Низький	50%	5%	15%	40%

Таблиця 2.3.4. Порівняльний стан сформованості сенсорних еталонів у дітей ЕГ та КГ (констатувальний та контрольний етапи)

Отже, можна зробити висновок, що проведена нами робота є ефективною і дієвою. Діти, з якими проводилась дослідно-експериментальна

робота стали краще орієнтуватись в таких величинах як колір, величина і форма предметів. Внаслідок проведеної нами роботи, у дітей підвищився рівень сенсорного розвитку. Діти, які були на середньому й нижньому рівнях, піднялись на достатній та високий рівні розвитку сенсорних якостей. При цьому діти оволоділи деякими обстежувальними діями, навчилися групувати предмети за заданою властивістю, повніше давати характеристику предметам.

Висновки до розділу 2

Отже, виховання дітей потрібно організувати так, щоб сприяти розвитку їх мислення, пізнавальних потреб, та забезпечити формування стійких знань з сенсорики.

Педагогічно правильно організоване предметно-ігрове середовище допоможе дитині швидше засвоїти знання про сенсорні еталони, розвинути перцептивні дії та опанувати причинно-наслідкові зв'язки.

У дошкільному віці відбувається зниження порогів чутливості (зорової, слухової та ін.). Усі ці зміни є наслідком того, що дитина оволодіває новими способами сприймання, які мають забезпечити обстеження предметів та явищ дійсності, їх різноманітних властивостей, якостей та взаємозв'язків. Дії сприймання формувалися залежно від оволодіння тими видами діяльності, що вимагають виявлення й урахування властивостей предметів та явищ. Розвиток зорового сприймання пов'язували передусім із продуктивними видами діяльності (малюванням, конструюванням). Фонематичний слух розвивали у процесі мовного спілкування. Поступово сприймання виділяли у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів та явищ навколишнього світу.

Готуючи дитину до сприймання матеріалу, враховували її попередні знання, йдучи від відомого до невідомого, від близького до далекого. Ці дидактичні вимоги мають значення вже при виділенні форми, величини і сприяють більш успішному навчанню дітей. У результаті емпіричного дослідження були вивчені особливості процесу виховання і формування сенсорної культури дітей 5-го року життя.

У ході констатувального експерименту була проведена діагностика розвитку рівня сенсорної культури дітей 5-го року життя, та визначено рівень предметно-ігрового середовища в даній групі з сенсорики. Дані діагностики виявили необхідність проведення спеціальної роботи з формування у дітей уявлень про властивості предметів: величину, колір, форму.

Формування уявлень еталонної системи у дітей проходилося з використанням правильно облаштованого предметно-ігрового середовища,

створених педагогічних умов, а також за допомогою ігор та занять з сенсорної культури.

На третьому етапі була проведена контрольна діагностика, підбито підсумки проведеної нами експериментальної роботи та зроблено висновки про ефективність впровадження розробленої нами системи для кращого засвоєння дітьми 5-го року життя сенсорних еталонів, а саме, кольору, форми, величини. У ході контрольної діагностики була відзначена позитивна динаміка в розвитку уявлень у дітей 5-го року життя про колір, форму, величину завдяки використанню спеціально підібраних ігор та занять та спеціально облаштованому предметно-ігровому середовищі.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи всю дослідницьку роботу, можна зробити висновок, що сенсорне виховання – цілеспрямований педагогічний вплив, що забезпечує формування чуттєвого пізнання, вдосконалення відчуттів і сприймання. Відповідно дитина повинна оволодіти загальним суспільним досвідом, який включає найраціональніші способи обстеження предметів, сенсорні еталони.

Методика сенсорного виховання спрямована передусім на формування пізнавальної активності дитини. Для цього вона повинна володіти процедурою обстеження залежно від його мети. Перед конструюванням, наприклад, головну увагу звертають на будову, основні вузли кріплень, розглядають предмет з різних боків для визначення його форми. Перед малюванням увагу дітей зосереджують на контурі предмета. Для цього вихователь пропонує обвести пальцем або долонею його зовнішню частину, рухом руки у повітрі відтворити його форму. Характер обстеження предметів залежить від наступної продуктивної діяльності дітей.

Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх систематизація — одне з найважливіших завдань сенсорного виховання в дошкільному віці. Його основою має бути організація дорослими дій дітей з обстеження та запам'ятовування основних різновидів кожної властивості, що здійснюється передусім у процесі їх навчання на заняттях та в повсякденному житті.

Паралельно дитина засвоює слова, що означають основні різновиди властивостей предметів. Слово-назва закріплює сенсорний еталон, дає змогу точніше й усвідомленіше його застосовувати. Але це можливо за умови, що слова-назви вводяться на основі власних дій дитини з обстеження та використання відповідних сенсорних еталонів.

Згідно нашої експериментальної роботи, ми розробили поради, якими батьки та вихователі можуть користуватися для розвитку у дітей сенсорних якостей.

Поради батькам

- облаштуйте для дитини ігровий куточок з різноманітним розвивально-дидактичним матеріалом: пірамідки, конструктори, кубики, втулки, рамки для шнуровання, застібання (різного кольору, розміру);

- використовуйте настільно-друковані ігри (пазли, предметні картинки, лото, доміно, розрізні картинки), яскраву друковану продукцію, спонукайте дітей до занять з ними;

- займайтеся з дитиною, грайте з нею; пояснюйте, показуйте, як діяти з предметами, іграшками, будівельним матеріалом; радійте її успіхам; при потребі допомагайте;

- обстежуйте разом з дитиною предмети різні за формою, розміром, кольором, залучайте до ігор-експериментувань з ними;

- спонукайте до певних трудових дій, виховуйте бажання допомоги рідним (накрити на стіл, полити квіти, щось потримати, принести, дістати і т.ін.);

- виховуйте самостійність: стимулюйте до самостійного одягання, роздягання; вчіть прибирати за собою іграшки, одяг та інші предмети, з якими діяла дитина;

- влаштовуйте прогулянки на природу (до лісу, озера, річки, моря, скверу), залучайте до спостережень за явищами та об'єктами природи, за працею людей у природному довкіллі;

- знайомте з правилами поведінки на природі (під час відпочинку – не залишати сміття після себе), залучайте до виконання посильних трудових доручень (насипати зерняток у годівницю і погодувати пташок);

- спостерігаючи за різними видами транспорту (машини, трамвай, автобус), знайомте з характерними особливостями їх зовнішнього вигляду;

- під час відвідування різних установ (дошкільний заклад, магазин, лікарня) звертайте увагу на особливості будівлі, поведінку людей у них;

- надавайте можливість займатися улюбленим видом діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва Т. Т. Сенсорне виховання дітей засобами природи у педагогічній системі В. О. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. 2011. № 10. С. 10 – 18.
2. Артемова Л.В. Колір, форма, величина, число. Київ: Томіріс, 1997. 174 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 16.03.2022).
4. Барташнікова І.А., Барташніков О.О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5-6 років: навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 2007. 56 с.
5. Бобренко І.В. Організація просторово-предметного компонента освітнього середовища як одна з умов розвитку просторового орієнтування дошкільників URL: <https://lib.itta.gov.ua>.
6. Безсонова О. Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. *Дошкільне виховання*. 2021. №7.
7. Бороденко В. Таємниці знайомих предметів. *Дошкільне виховання*. 2022. №5. С.24-27.
8. Венгер Л. А. Воспитание сенсорной культуры ребенка от рождения до 6 лет: Кн. для воспитателей дет. Сада. Москва: Просвещение, 1988. 123 с.
9. Венгер Л. А., Пилюгина Э.Г., Венгер Н.Б. Воспитание сенсорной культуры ребенка. Москва: Просвещение, 1988. 144 с.
10. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. [Укл. В. О. Скрипченко]. Київ: Каравела, 2007. 400 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і ред. В. Т. Бусел]. Київ-Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
12. Гавриш Н., Ліннік О. Організувати, але не обмежувати: управління розвитком дітей в освітньому середовищі дитсадка. *Дошкільне виховання*. 2013. №1. С.8-13.
13. Гордій Н.М. Спілкування дітей з дорослими як підґрунтя формування мовленнєвих умінь. Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні

стратегії, цінності й пріоритети дошкільної та початкової освіти»:збірник наукових матеріалів. Дніпро, 24 листопада 2021.

14. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... док. пед. наук : 13.00.07 Київ, 2012. 475 с.

15. Гончаренко А. Сучасні підходи до створення розвивального середовища у дошкільних навчальних закладах. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. С. 43 – 49.

16. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 378 с.

17. Григоренко Г., Погрібняк Н. Створення предметно-ігрового середовища. *Дошкільне виховання*. 2019. №2. С.11-14.

18. Дорошенко З.П. Сенсомоторний розвиток дитини раннього дошкільного віку: теорія і практика. Випуск шостий. [За науковою редакцією К.Л. Крутій]. Запоріжжя: ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2007. С. 142-157.

19. Дудкевич Т. В. Дошкільна психологія:навчальний посібник]. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 392 с.

20. Жукова О. Г. Предметне середовище. Сенсорика. Екологія. Харків: Ранок, 2009. 112 с.

21. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 23.04.2022).

22. Запорожець А.В., Маркова Т.А., Венгер Л.А. Основы дошкольной педагогики. Москва: Педагогика, 1980. 271с .

23. Кашук Н. Специфіка організації предметно-ігрового середовища в контексті сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/kachyk.pdf3>.

24. Костянтинова О., Харитонович О. Розвивальне середовище групових приміщень: структура і зміст. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013, № 10. С. 64–71.

25. Кошіль О. П. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: генеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3 –4. С. 150–162.
26. Костіна Л. Вплив предметно-просторового середовища на особистість дошкільника. На допомогу вихователю-методисту. Київ: Шкільний світ, 2009. 270 с.
27. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: [монографія] : у 2-х ч. Київ: Освіта. 2009. Ч. 1. 302 с.
28. Крутій К. Предметно-розвивальне середовище як чинник супроводу діяльності дітей. *Дошкільна освіта*, 2008. № 2. С. 10–11.
29. Кривоніс М. Л., Дроботій О.М. Ейдетика як засіб підготовки дітей до школи. Харків: Вид-во «Ранок», 2012. 176 с.
30. Кривоніс М. Л., Дроботій О.Л. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 5–6(7) років. Харків: «Ранок», 2012. 256 с.
31. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище: завдання вихователя. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 10. С. 11–13.
32. Луценко І. Проектуємо предметно-ігрове середовище. *Дошкільне виховання*. 2021. №5.
33. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання в сучасній теорії і практиці дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*: зб. наукових праць. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. № 3-4. С. 154–159.
34. Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі»: освітня програма. Київ: МЦФЕР-України, 2019. 404с.
35. Маліновська Н.В. Проблеми сенсорного розвитку і виховання дітей у педагогічній спадщині С.Ф. Русової. Рівне, 2003. Вип.27. С.29-32.
36. Мухина В.С. Сенсорное развитие дошкольника. *Детская психология: учебное пособие для студентов пед. ин-тов* под ред. Л. А. Венгер. Москва: Просвещение, 1985. 350 с.
37. Нечипорук Н.І., Томей О.П. Розвиваючі ігри дошкільників: навч.-метод. посібник. Біла Церква: КОПОПК, 2003. 157с.

38. Нерянова С. Дошкільна освіта: досягнення і перспективи. *Дошкільне виховання*. 2022. №1.
39. Низковська О. В. Як створити інноваційне розвивальне предметне середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 8. С. 12-19.
40. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2005. 209 с.
41. Організація предметно-просторової діяльності дітей дошкільного віку. [Авт.-упор. А. П. Бурова]. Тернопіль: Мандрівець. 2010. 40 с.
42. Ошкадьорова Т. Профілактично-лікувальне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2013. №6. С.26-27.
43. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.
44. Пашенко О. Ейдетика в навчанні. *Дошкільне виховання*. 2010. № 5. С 41-45.
45. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки: збірник наукових праць Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2014. №14. С. 9–17.
46. Прокопенко Л. Головні складові предметно-просторового середовища *Палітра педагога*. 2004, №4. С. 24.
47. Пуларгіна О. П. Особливості побудови предметно-розвиваючого середовища в старшій групі. *Довідник старшого вихователя дошкільного закладу*. 2011. № 7. С. 30–30.
48. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2006. 456с.
49. Резніченко І. С. Створення розвивального простору у групових приміщеннях дошкільного закладу. *Практика управління дошкільним закладом*. 2011. № 1. С. 4-11.

50. Светлова І.Є. Велика книга завдань і вправ для розвитку інтелекту дитини: сенсорне сприйняття, логічне мислення, дрібна моторика рук, розвиток мови. Київ: Країна мрій, 2006. 160с.
51. Смолюк С., Сотник М. Розвивальне середовище закладу дошкільної освіти. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір»*: за ред. А. В. Лякішевої. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. С. 241–44.
52. Тимохович С. Креативні підходи до створення розвивального середовища. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 12. С. 6–9.
53. Трикоз С. В. Теоретичні засади сенсорного розвитку дошкільників. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2000. Вип.7. С.121-125.
54. Шевчик Н. Не просто укриття, а простір для життя. *Палітра педагога*. 2022. №7-8.